



**İQTİSADI TƏŞƏBBÜSLƏRƏ YARDIM  
İCTİMAİ BİRLİYİ**

**Yerli səviyyədə içməli su təchizatı  
sisteminin idarə olunması:**  
*Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və beynəlxalq təcrübə*

**BAKI – 2011**



*Sənəd İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirilən «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.*

**Az1009, Azərbaycan, Bakı şəhəri,  
Zülfi Adıgözəlov küçəsi, ev 21  
Tel: (99412) 5964459  
Faks: (99412) 5964978  
E-mail: sei@azeronline.com  
Web: www.sei.az**

**© İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi**

# MÜNDƏRİCAT

<b>Giriş</b> .....	<b>4</b>
<b>Azərbaycanda yerli səviyyədə içməli su təchizatının idarə edilməsinin mövcud vəziyyəti</b> .....	<b>6</b>
Azərbaycanda kəndlərin içməli su təminatı: statistik mənzərə .....	6
Yerli səviyyədə içməli su sisteminin idarə olunmasının hüquqi-institusional problemləri .....	7
<b>Kənd yerlərində əhəlinin içməli su ilə təminatı sahəsində müxtəlif ölkələrin təcrübəsi</b> .....	<b>10</b>
<i>Avstriya təcrübəsi</i> .....	10
<i>Fransa təcrübəsi</i> .....	12
<i>Polşa təcrübəsi</i> .....	14
<i>Estoniya təcrübəsi</i> .....	16
<i>Ukrayna təcrübəsi</i> .....	18
<i>Gürcüstan təcrübəsi</i> .....	20
<b>İçməli su təchizatının idarəçiliyi sahəsində beynəlxalq təşkilatların təşəbbüsləri</b> .....	<b>22</b>
Avropa Şurasının mövqeyini ifadə edən rəsmi sənədlər.....	22
İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının əhəlinin içməli su təchizatı ilə bağlı mövqeyi.....	23
Avropa Birliyinin əhəlinin içməli su təchizatı ilə bağlı təşəbbüsləri.....	24
<b>Azərbaycanda sistemin islahatı üçün təklif olunan mümkün olunan alternativlər</b> .....	<b>25</b>
<i>1-ci alternativ. «Azərsu» ASC vasitəsilə kəndlərin içməli su təminatı sisteminin idarə edilməsi</i> .....	25
<i>2-ci alternativ. Bələdiyyə və ya bələdiyyə müəssisələri vasitəsilə kəndlərin içməli su təchizatının idarə edilməsi</i> .....	29
<i>3-ci alternativ. Kənd yaşayış məntəqələrində içməli su sistemlərinin özəl sektorun idarəçiliyinə verilməsi</i> .....	34
<b>Nəticə və tövsiyələr</b> .....	<b>39</b>

## Giriş

Dünya ölkələrinin böyük əksəriyyətində, ələlxüsus inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həm əhaliyə verilən suyun keyfiyyətinə nəzarət, həm də suya əlçatanlıq baxımından kənd yerlərində içməli su təchizatının səviyyəsi şəhər yaşayış məntəqələrindən əhəmiyyətli dərəcədə geri qalır. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsindən çıxış etsək, belə vəziyyətin ən başlıca səbəbi yerli səviyyədə içməli su idarəçiliyinin düzgün qurulmamasıdır. *Əvvəla*, kənd yerlərində «miqyas effekti» daha azdır. İçməli su təchizatına münasibətdə «miqyas effekti» anlayışının mahiyyəti budur ki, əhalinin sayı artdıqca su təchizatı xərcləri aşağı düşür. Məlum olduğu kimi, kənd yaşayış yerlərində əhalinin sayı az olur və su təchizatının qurulması əksər hallarda iqtisadi baxımdan səmərəli olmur. Öz növbəsində, bəzi hallarda kəndlər arasında (xüsusilə də dağlıq ərazilərdə) məsafənin həddən artıq uzaq olması bir neçə kəndin bazasında orta su təchizatı sisteminin formalaşdırılmasını, bunun sayəsində isə optimal müştəri sayı hesabına sistemin səmərəli işləməsini təmin etmək çətinləşir. *Digər tərəfdən*, ayrı-ayrı ölkələrdə qanunvericiliklə hökumətin kənd yerlərinin keyfiyyətli və əlçatan su ilə təchizatına dair sərt və dəqiq hüquqi öhdəliklərə malik olmaması problemi daha da kəskinləşdirir. *Nəhayət*, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kənd yerlərində əhalinin daha yoxsul vəziyyətdə yaşaması, onların istifadə etdikləri suyun xərclərini qarşılıya biləcək maddi imkana malik olmaması bu ərazilərdə dayanıqlı su təchizatı sisteminin qurulmasına stimulları zəiflədir.

Amma istənilən şəraitdə əhalinin keyfiyyətli və əlçatan içməli suya çıxışı hər bir ölkə üçün strateji əhəmiyyət daşımalıdır. Çünki insanların sağlamlığı bilavasitə onların zəruri həcmdə və keyfiyyətdə suya çıxışından asılıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə, hər il təkcə su vasitəsilə yayılan bağırsağ xəstəliklərindən 1,8 milyon nəfər ölür<sup>1</sup>. Halbuki hələ də dünyada kənd əhalisinin azı üçdə birinin keyfiyyətli su mənbələrinə çıxışı yoxdur<sup>2</sup>.

Azərbaycanda əhalinin içməli su mənbələrinə əlçatanlığında xeyli problemlər mövcuddur. Daha çox kənd yaşayış məntəqələri içməli su təminatından əziyyət çəkir. Rəsmi məlumatlara görə, kənd əhalisinin yarısından çoxu mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemindən kənarda qalıblar. Əhalinin bu qrupu içməli su tələbatını quyuların, bulaq, çay və nohurların hesabına ödəyirlər. Onların hətta 1/5-i su maşınlarından su almaq məcburiyyətində qalırlar. Su mənbələrinə əlçatanlığın aşağı səviyyədə olması istehlaka da mənfi təsir göstərir. Əgər ölkənin iri şəhərlərində adambaşına düşən orta məişət və içməli su istehlakı norması 200-300 litr civarında dəyişirsə, kənd yerlərində bu göstərici 30 litrdən çox deyil. Hətta bəzi rayonlarda istehlak norması 3-4 litr səviyyəsinə qədər azalır.

Ayrı-ayrı ölkələrdə mövcud olan içməli su idarəçiliyi modellərinin araşdırılması göstərir ki, kənd yerlərində effektiv təchizat sisteminin qurulması su idarəçiliyinin səmərəli təşkilindən bilavasitə asılıdır. Bu, ilk növbədə dövlət içməli su təchizatı üzərində tamamilə öz nəzarətində saxlayır su təchizatının əksmərkəzləşdirilməsini nəzərdə tutur. Sistemin əksmərkəzdəşməsinin tərəfdarları bu prosesin əsas müsbət cəhətləri kimi bir sıra

<sup>1</sup>«Стратегия безопасного снабжения питьевой водой для потребления человеком». [http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf\\_files/WHA64/A64\\_24-ru.pdf](http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA64/A64_24-ru.pdf)

<sup>2</sup>«Рациональное использование ресурсов пресной воды: варианты политики и возможные меры по ускорению осуществления. Доклад Генерального секретаря». <http://www.preventionweb.net/files/resolutions/N0464784.pdf>

məqamların üzərində dayanır. Məsələn, həmin yanaşmalardan biri budur ki, içməli su təchizatı ilə əlaqədar idarəetmə və qərarvermə səlahiyyətlərinin mərkəzi hakimiyyət orqanlarından yerli idarəetmə səviyyəsinə ötürülməsi həm su təchizatının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, həm də su resurslarından daha səmərəli istifadəyə şərait yaradır. Başqa bir yanaşmaya görə, yerli əhalinin qərar qəbulu prosesinə cəlb olunması və bunun sayəsində ictimai nəzarət mexanizmlərinin qurulması sistemin minimum xərclə saxlanmasını təmin edir.

Amma içməli su sisteminin əksmərkəzləşməsi müsbət cəhətlərilə yanaşı həm də mürəkkəb bir proses hesab olunur. Çünki bu təkcə qərar qəbulu səlahiyyətlərinin deyil, həmçinin əsas fondların, bütün içməli su infrastrukturunun yerli idarəetmə strukturlarına həvalə olunmasını tələb edir. Odur ki, əksmərkəzləşmənin üstünlüyü mübahisə doğurmasa da, prosesin tələsik aparılması, xüsusilə də hüquqi, iqtisadi və institusional mexanizmləri formalaşdırmadan içməli su təchizatının əksmərkəzləşdirilməsi ciddi problemlər yarada bilər. Bundan əlavə, əksmərkəzləşmə su təchizatında pərakəndəliyə səbəb olur, xırda ölçülü su müəssisələrinin yaranması ilə nəticələnir.

## **Azərbaycanda yerli səviyyədə içməli su təchizatının idarə edilməsinin mövcud vəziyyəti**

Sovetlər birliyinin dağılmasından sonrakı 20 il ərzində Azərbaycanda içməli su sisteminin idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi baxımından köklü dəyişikliklər baş verməyib. Belə ki, planlı iqtisadiyyat dövründə olduğu kimi bütün kommunal xidmətlər, o cümlədən su təchizatı tamamilə dövlətin inhisarındadır. Ölkə əhəmiyyətli iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində su təchizatına səhmləri dövlətə məxsus «Azərsu» ASC məsuldur. Kənd yaşayış məntəqələrində tamamilə xaos vəziyyət hökm sürür: qüvvədə olan qanunvericilik yerli özünüidarə qurumlarına yalnız bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlarda yerləşən su mənbələri hesabına əhalinin içməli su təchizatını həyata keçirmək səlahiyyəti verir. Lakin əksər hallarda həmin mənbələr dövlət mülkiyyətində olan ərazilərdə yerləşir. Həmin mənbələr hesabına əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı isə dəqiq və məcburi hüquqi öhdəliklər müəyyən olunmayıb. Məhz bu cür hüquqi qeyri-müəyyənliklərin nəticəsidir ki, Azərbaycanın kənd yaşayış məntəqələrinin içməli su təminatında ciddi problemlər mövcuddur.

Qeyd edək ki, ötən əsrin 90-cı illərinin sonlarında yerli səviyyədə içməli su idarəçiliyi ilə bağlı islahatların aparılması hökumətin gündəliyində olsa da, sonrakı illərdə qeyri-müəyyən səbəblərdən bu məsələ aktuallığını itirib. Belə ki, Dünya Bankının 2000-ci ildə Azərbaycan hökuməti ilə birgə əməkdaşlıq çərçivəsində hazırladığı «Azərbaycanda su və kanalizasiya təchizatı» adlı strategiya sənədində kənd yerlərində içməli su sisteminin islahatlarına xüsusi diqqət yetirilib<sup>3</sup>. Sənəddə təklif olunurdu ki, iri şəhər və qəsəbələrdə mülkiyyətin hökumətdə saxlanması şərti ilə içməli su və kanalizasiya sisteminin konsessiya müqavilələri əsasında özəl sektorun uzunmüddətli idarəçiliyinə verilsin, əhalisi 5000 min nəfərdən az olan kənd yaşayış məntəqələrində isə su infrastrukturunu üzərində sahiblik hüququ ilə birlikdə idarəetmə bilavasitə icmalara həvalə olunsun.

### *Azərbaycanda kəndlərin içməli su təminatı: statistik mənzərə*

Hazırda Azərbaycanda kənd yaşayış məntəqələrinin içməli su təminatında ölkənin iri şəhərləri, xüsusilə də Bakı şəhəri ilə müqayisədə xeyli problemlər mövcuddur. Rəsmi statistikanın 2010-cu ilin əvvəlinə olan məlumatına görə, kənd yerlərində əhalinin cəmi 46,6%-i mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemi ilə əhatə olunublar. Yəni onların su kəmərləri vasitəsilə birbaşa evlərində içməli suya çıxışları mövcuddur. Deməli, kənd əhalisinin yarısından çoxu (təxminən 54%-i) qeyri-mərkəzləşdirilmiş su təchizatından asılı vəziyyətdədirlər. Öz növbəsində, su kəmərinə çıxışı olmayan kənd əhalisinin 45%-i quyulardan (o cümlədən 30%-i öz həyətlərində qazdıqları quyulardan), 15%-i bulaq, çay və nohurlardan, 19%-i həyətlərindəki ümumi kranlardan su götürür, 21%-ə qədəri su maşınlarından su alır<sup>4</sup>.

İçməli su istehlakının səviyyəsinə görə iri şəhərlərlə kənd əhalisinin üstünlük təşkil etdiyi regionlar arasında kəskin fərqlər mövcuddur. Belə ki, rəsmi statistik məlumatlara

<sup>3</sup> Azerbaijan Water Supply and Sanitation Sector Review and Strategy

<sup>4</sup> Su təchizatına dair məlumatlarla bu linkdə tanış olmaq mümkündür:  
[http://www.azstat.org/statinfo/budget\\_households/az/040.shtml#s2](http://www.azstat.org/statinfo/budget_households/az/040.shtml#s2)

görə, 2009-cu ildə ölkə üzrə bir nəfərə düşən orta məişət və içməli su istehlakı norması 117, o cümlədən Bakı şəhərində 285, Mingəçevirdə 265, Şirvan şəhərində 175, Gəncə şəhərində 150 litr təşkil edib. Halbuki göstərilən dövrdə həmin göstərici ümumi əhalinin tərkibində kənd əhalisinin 77% təşkil etdiyi Qazax, Goranboy, Samux, Qəbələ, Şəki, Saatlı, Zərdab rayonlarında 27-30 litr (bu rayonlar üzrə kənd əhalisi orta hesabla 72% təşkil edir<sup>5</sup>), Ucar, Kürdəmir, Ağstafa, Xaçmaz, Blakən rayonlarında 18-20 litr (kənd əhalisi orta hesabla 75%), Gədəbəy və Lerik rayonları üzrə 11 litr (kənd əhalisi orta hesabla 90%), Astara, Masallı, Lənkəran, Cəlilabad rayonları üzrə 3-4 litr (kənd əhalisi orta hesabla 74%) təşkil edir<sup>6</sup>.

### *Yerli səviyyədə içməli su sisteminin idarə olunmasının hüquqi-institusional problemləri*

Yerli səviyyədə içməli su təchizatının idarə olunmasının hüquqi-institusional təşkili baxımından da olduqca ciddi problemləri var.

**Əvvəla, qüvvədə olan qanunvericilik aktlarında kənd yerlərinin içməli su təchizatı ilə bağlı mərkəzi dövlət qurumlarının öz aralarında, bu qurumlarla yerli idarəetmə orqanları, habelə bələdiyyələrlə yerli hakimiyyət təsisatları arasında hüquqi öhdəliklər, vəzifə və səlahiyyətlər dəqiq müəyyən edilməyib.** Azərbaycanda əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı hüquqi münasibətlər 3 əsas qanunla tənzimlənir. Su Məcəlləsinə görə, su obyektləri üzərində dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət mövcud ola bilər. Dövlət sərhədlərində yerləşən su obyektləri, xüsusi qorunan su obyektləri, dövlət və yerli əhəmiyyətli yerüstü və yeraltı su obyektləri dövlət mülkiyyətinə aid edilir. Dövlət mülkiyyətində olan su obyektləri qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada istifadəyə, icarəyə və bələdiyyə mülkiyyətinə verilə bilər. Həmin obyektlərin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində dövlət idarəetməsini öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq icra hakimiyyəti orqanları həyata keçirirlər. Bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaq sahələrində yerləşən yerli əhəmiyyətli su obyektləri bələdiyyə mülkiyyətinə verilir. Həmin obyektlər ümumi istifadəyə, fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə, icarəsinə, habelə ölkə vətəndaşlarının və hüquqi şəxslərin mülkiyyətinə verilə bilər. Bələdiyyə mülkiyyətində olan su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində dövlət idarəetməsini səlahiyyətləri daxilində bələdiyyələr həyata keçirirlər. Məcəllənin 16-cı maddəsinə görə, əhalinin keyfiyyətli su ilə təchizatı su obyektlərinin istifadə və mühafizəsi sahəsində idarəetmənin əsas prinsiplərindən biridir. Bundan əlavə, su obyektlərinin mühafizəsi üzrə idarəetmə funksiyaları ilə su obyektlərindən istifadə və su təsərrüfatı funksiyaları ayrılmalıdır. Məcəllənin 18-ci maddəsinə əsasən, su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində investisiya siyasətini həyata keçirmək, həmin obyektlərin istifadəsinin iqtisadi tənzimlənməsi prinsiplərini müəyyən etmək, içməli su təchizatı mənbələrinin, onların sanitariya mühafizəsi zonaları və dairələrinin rejimini təyin etmək su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində dövlətin əsas vəzifələri hesab olunur. İçməli su təchizatı sahəsində yerli özünüidarə orqanlarının səlahiyyətlərinə gəldikdə, bura bələdiyyə

<sup>5</sup> Rayonlar üzrə kənd əhalisinin sayına dair məlumatlarla bu linkdə tanış olmaq mümkündür: [http://www.azstat.org/statinfo/demographic/az/2\\_4.shtml](http://www.azstat.org/statinfo/demographic/az/2_4.shtml)

<sup>6</sup> İnzibati rayonları üzrə məişət-ıçməli məqsədləri üçün sudan istifadəyə dair məlumatlarla bu linkdə tanış olmaq mümkündür: <http://www.azstat.org/statinfo/environment/az/015.shtml#s4>

mülkiyyətində olan sututarlara sahiblik, onlardan istifadə və sərəncam vermə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə razılaşıdıraraq öz ərazilərində yerləşən su obyektlərindən içməli və məişət su təchizatı üçün su götürülməsinin müəyyən edilməsi kimi məsələlər daxildir. Məcəllənin 30-cu maddəsinə görə, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq istənilən müəssisə, idarə və təşkilat su obyektlərinin istifadəçisi ola bilərlər. Sudan istifadənin qaydaları və şərtləri, tərəflərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələri müqavilələr əsasında tənzimlənir. Məcəllənin 31-ci maddəsinə görə isə su obyektlərinin mülkiyyətçisi olmayan hüquqi və fiziki şəxslər su obyektlərindən uzunmüddətli və qısamüddətli istifadə hüququna malikdirlər. Su obyektləri istifadəyə xüsusi razılıq və sudan istifadə müqaviləsi əsasında verilir. Nəhayət, Məcəllənin 47-ci maddəsinə əsasən, əhalinin içməli su təchizatı bir qayda olaraq, mərkəzləşdirilmiş su kəməri qurğuları vasitəsi ilə həyata keçirilir. Su kəməri olmadıqda əhalinin içməli su və məişət ehtiyaclarının ödənilməsi bilavasitə çayların, su quyularının, kəhrizlərin, bulaqların və digər su mənbələrinin suyundan yalnız qanunvericiliklə müəyyən edilmiş sanitariya normalarına uyğun olaraq istifadə edilə bilər. Əhalinin içməli su və məişət ehtiyaclarının ödənilməsi üçün yaşayış yerləri üzrə istifadə edəcəyi təbii su mənbələri qanunvericiliyə uyğun olaraq, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının razılığı ilə bələdiyyələr tərəfindən müəyyən edilir.

«Su təchizatı və tullantı suları haqqında» Qanuna görə, su təchizatı və kanalizasiya müəssisələri öz hüquqlarını, səlahiyyətlərini və vəzifələrini istehlakçılar və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (bələdiyyə) ilə bağladıqları müqavilə şərtlərinə riayət etməklə həyata keçirirlər. Həmin müəssisəsi ilə istehlakçı arasında suyun alqı-satqı müqaviləsinin nümunəsi, suyun qiyməti, şəbəkəyə qoşulma və şəbəkədən ayırma şərtləri, suyun keyfiyyəti, suyun dəyərinin ödəmə şərtləri və digər məsələlər sudan istifadə qaydaları ilə tənzimlənir. Bu qanuna əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ölkə ərazisinin su təchizatı zonalarına bölünməsinə təmin edir, o cümlədən bir və ya bir neçə zonada su təchizatına müəssisələri təyin edir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bələdiyyələrlə razılaşıdırılmaqla su təchizatı müəssisəsinə müvafiq normativ hüquqi aktlarla müəyyənləşdirilmiş qaydada və şərtlərlə müəssisənin xidməti zonasının hüdudlarından kənarında öz fəaliyyətini həyata keçirməyə səlahiyyət verə bilər.

«Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında» Qanuna əsasən, bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunması bələdiyyələrin özləri və ya onların yaratdıqları su təsərrüfatı müəssisələri tərəfindən həyata keçirilməlidir. Yerli özünüidarə orqanlarının yaratdığı su təsərrüfatı müəssisələri bələdiyyələrin tabeçiliyində olan hüquqi şəxslərdir və təsərrüfat hesabı əsasında fəaliyyət göstərirlər. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektləri bələdiyyələrin su təsərrüfatı müəssisələrinin daimi idarəçiliyinə verilir. Yerli özünüidarə qurumlarının su təsərrüfatı sistemləri və qurğularının saxlanması bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərindən istifadə bələdiyyələrlə su təsərrüfatı obyektlərinin istifadəçiləri və su istehlakçıları arasında bağlanan müqavilə əsasında aparılmalıdır. Eyni zamanda, bələdiyyələr dövlət mülkiyyətində olan su obyektlərindən istifadəni qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirməlidir.

Təqdim olunan qanunlardan göründüyü kimi, onların heç biri yerli səviyyədə içməli su təchizatının idarə olunması ilə bağlı nə dövlət, nə də bələdiyyə qurumları üçün dəqiq və sərt öhdəliklər müəyyənləşdirmir. Halbuki ayrı-ayrı ölkələrdə ilk növbədə dövlətin



infrastrukturun saxalanması (xüsusilə də su infastrukturunun yaradılması və bərpası) ilə bağlı rolu, əhalinin su təchizatı ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılması sahəsində tənzimləyici funksiyası dəqiq formada müəyyənlişdirilir. Eyni zamanda, yerli səviyyədə su infrastrukturunun həm bələdiyyələrin, həm də dövlətin mülkiyyətində saxlanması idarəetmədə də ciddi qeyri-müəyyənliklər yaradır. Halbuki strateji su mənbələrinin (məsələn, çaylar və respublika əhəmiyyətli göllər), magistral su kəmərlərinin (məsələn, rayonlararası, həmçinin şəhərlərarası su təchizatını həyata keçirən kəmərlər), iritutumlu (məsələn, tutumu 500 tondan çox olan) su anbarları istisna olmaqla yerli əhəmiyyətli su infrastrukturunun tamamilə bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilməsi, həmin infrastrukturun idarəçiliyinin yerli özünüidarənin müstəsna səlahiyyətləri kimi müəyyən edilməsi təmin edilməyib. Yeri gəlmişkən, «Bələdiyyələrin statusu haqqında» Qanunun 4-cü maddəsində yerli səviyyədə su təchizatının və kanalizasiya təsərrüfatının təşkili və saxlanması bələdiyyələrin əsas səlahiyyətləri sırasına daxil edilsə də, hökumət bu səlahiyyəti və onun icrası üçün vəsaitləri dövlət hakimiyyət orqanlarına həvalə edir. Məsələn, 2007-2011-ci illərdə birbaşa kənd əhalisinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün dövlət büdcəsindən 29,5 milyon manat ayrılıb. Həmin vəsaitlərin 26,5 milyon manatı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi vasitəsilə Kür və Araz çayı boyunca yerləşən 15-dək müxtəlif rayonun 300-dən artıq kənd yaşayış məntəqələrində modul tipli su təmizləyici qurğular yerləşdirilib. Yerdə qalan 3,5 milyon manat vəsait isə rayon icra hakimiyyətinin vasitəsilə İsmayilli rayonunun 7 kəndinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasına sərf olunub.

*Digər tərəfdən,* ölkədə konsessiyaya və dövlət (bələdiyyə) əmlakının investora uzunmüddətli icarəyə verilməsinə, infrastrukturun idarə olunması sahəsində həmçinin dövlət-özəl sektor əməkdaşlığına dair qanunların qəbul edilməməsi içməli su təchizatı sektorunun idarəçiliyində əksmərkəzləşmə islahatları üçün hüquqi maneələr yaradır.

## **Kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təminatı sahəsində müxtəlif ölkələrin təcrübəsi**

İnkişaf etmiş ölkələrin, xüsusilə də Avropa dövlətlərinin yerli səviyyədə içməli su təchizatı ilə bağlı idarəçilik modeli siyasi-iqtisadi transformasiya mərhələsində olan istənilən ölkə üçün əhəmiyyətli və faydalıdır.

Avropanın əksər ölkəsində yerli səviyyədə içməli su təchizatı həddən artıq pərakəndədir və sistemin idarə olunmasında çoxlu sayda kiçik ölçülü su təchizatı müəssisələri iştirak edir. Məsələn, Almaniyanın cənub və şimal hissələri arasında içməli su təchizatının təşkilində kəskin fərqlər mövcuddur. Belə ki, cənub əyalətlərdə bir qayda olaraq ayrı-ayrı kiçik yaşayış məntəqələrinə fərdi qaydada xidmət göstərən xırda su təsərrüfatları mövcud olduğu halda, şimal torpaqlarda bir müəssisəyə düşən müştərilərin sayı daha çoxdur. Ümumiyyətlə bir sıra tədqiqatçılar Avropa ölkələrinin təcrübəsindən çıxış edərək bildirir ki, içməli su təchizatı sisteminin effektiv işləməsinin həlledici şərtlərindən biri müəssisələrin optimal ölçüyə malik olmasıdır. Məsələn, İngiltərə mütəxəssisləri hesab edir ki, bu ölkədə «miqyas hesabına qənaət effekti» o zaman yaranır ki, bir içməli su təsərrüfatı müəssisəsinin şəbəkəsinə 400 min nəfər istehlakçı qoşulsun. Alman tədqiqatçıları Almaniya üçün həmin göstəricinin 66 min, Yaponiya tədqiqatçıları isə öz ölkələri üçün 766 min nəfər olduğu qənaətindədirlər<sup>7</sup>.

Tədqiqat çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələrdən Avstriya və Fransada, Şərqi Avropanın keçid ölkələrindən Polşa və Rumıniyada, MDB dövlətlərindən isə Gürcüstan və Ukraynada yerli səviyyədə içməli su idarəçiliyinin modelləri araşdırılıb.

### ***Avstriya təcrübəsi***

Avstriyada kənd yaşayış məskənləri ümumi yaşayış məntəqələri içərisində üstün paya malikdir. Əhalinin yarısı 10 min nəfərdən az insanın məskunlaşdığı yaşayış yerlərində məskunlaşblar, bələdiyyələrin orta ölçüsü 3273 nəfər təşkil edir. Ölkənin inzibati sistemi 3 həlqədən - mərkəzi hökumət, 9 federal torpaq və bələdiyyələr (icmalar) səviyyəsində idarəetmədən ibarətdir.

Avstriyada içməli su təchizatı sistemi əsasən mərkəzləşib. Əhalinin 90%-dən çoxu ümumi istifadədə olan su şəbəkəsinin xidmətlərindən yararlanır və bu dünyada ən yüksək göstəricilərdən biri hesab olunur. Bu ölkədə əhalinin su təminatı haqqında qanun hələ 1959-cu ildə qəbul olunub və ötən 52 il ərzində həmin qanun dəfələrlə dəyişdirilərək hüquqi baza təkmilləşdirilib. 1990-cı ildə aparılan sonuncu genişmiqyaslı qanunvericilik islahatları nəticəsində isə hökumətin vətəndaşlar qarşısında su təminatı və sanitariya xidmətlər sahəsində daha da sərtləşdirilib. Həmin dəyişikliklərə görə, kənd əhalisi nəinki mərkəzləşdirilmiş içməli suya, eyni zamanda mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya xidmətlərini çıxışı təmin olunmalıdır.

Avstriyada içməli su təchizatı ilə bağlı qanunvericiliyinin əsas xarakterik cəhətləri aşağıdakılardır:

<sup>7</sup> «На пути преодоления негативных последствий децентрализации в секторе водоснабжения и водоотведения». ОЭСР 2009. <http://www.oecd.org/dataoecd/53/23/44096454.pdf>

- Yerli səviyyədə içməli su təchizatının təşkili məsuliyyəti bələdiyyələrin və icmaların səlahiyyət dairəsinə aid edilib;
- Qanun içməli su təchizatı sisteminə sahiblik edən, onların idarəçiliyini həyata keçirən bələdiyyə və icmaların, həmçinin özlərinin içməli su ehtiyaclarını ödəyən istehlak kooperativlərinin hüquq və vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirir;

Bu ölkədə su resursları və onlardan istifadə haqqında qanunlarla yanaşı, su təsərrüfatının maliyyə cəhətdən dəstəklənməsinə dair qaydalar da mövcuddur. Avstriyanın bütün federal torpaqlarında içməli su təchizatı əsasən bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir. Bəzi rayonlarda, xüsusilə də kənd ərazilərində içməli su təchizatı ilə ənənəvi olaraq istehlak kooperativləri məşğul olur. Bu sektorda özəl müəssisələrin sayı nəzərə alınmayacaq dərəcədə azdır. Hazırda ölkədə 2027 su təchizatı müəssisəsi, həmçinin öz üzvlərinin su təminatını həyata keçirən 3300 kooperativ fəaliyyət göstərir. Həmin strukturların mülkiyyət növünə görə strukturu aşağıdakı kimidir:

- 1) *Dövlət mülkiyyətində olan regional müəssisələr.* Cəmi 2 müəssisə mövcuddur və həmin müəssisələr bütün su istehlakçılarının 6%-nə xidmət göstərir;
- 2) *Bələdiyyələrarası su birlikləri.* Ölkədə 125 belə müəssisə fəaliyyət göstərir və onlar bütün istehlakçıların 21%-nə xidmət göstəriirlər.
- 3) *Bələdiyyələrin su təchizatı müəssisələri.* Ölkədə 1900 belə müəssisə fəaliyyət göstərir və bütün istehlakçıların 59%-i həmin müəssisələrin müştərisidir.
- 4) *İçməli su xidməti göstərən istehlak kooperativləri.* Belə müəssisələrin sayı 3300-dür və onlar su istehlakçıların 4%-nə xidmət göstəriirlər.

Təqdim olunan məlumatlardan görüldüyü kimi, əhalinin 90%-nin içməli su ehtiyacları müxtəlif təşkilati-hüquqi statusa malik müəssisələr tərəfindən ödənilir. Mərkəzləşdirilmiş içməli su şəbəkəsinə çıxışı olmayan yerdə qalan 10%-dək əhali şəxsi artezian quyularından istifadə edir. Həmin ev təsərrüfatlarının demək olar ki, hamısı kənd yerlərindədir. Hazırda ölkədə 250 min su artezianı mövcuddur. Ölkədə bələdiyyələrə məxsus su müəssisələrinin çoxluğu əhalinin kiçik ölçülü yaşayış məntəqələri arasında paylanmasıdır. Əhalinin 90%-ə qədər 10 min nəfərdən az sakinə malik bələdiyyə ərazilərində yaşayır.

Avstriyada yerli özünüidarə qurumları içməli su təchizatını bilavasitə özləri həyata keçirə bilər. Öz növbəsində, bələdiyyələr bu fəaliyyətin özləri tərəfindən deyil, kənar podratçılar vasitəsilə reallaşdırılmasına dair qərar verməkdə tam müstəqildirlər.

Son illər Avstriyada əhalinin içməli su təchizatında 2 meylin paralel inkişaf etdiyi aydın sezilir. *Birincisi*, bələdiyyələrarası əməkdaşlıq daha üstün sürətlə inkişaf etməkdədir. *İkincisi*, bu sahədə bələdiyyələrarası müəssisələrin genişlənməsini stimullaşdırmaq üçün içməli su təchizatına dövlət dəstəyi mexanizmləri genişləndirilir. Bələdiyyələrin ortaq su müəssisələrinin fəaliyyəti və dövlət dəstəyi mexanizmləri «Su resursları haqqında» Qanunla tənzimlənir. İki federal torpaqda – Aşağı Avstriyada və Yuxarı Avstriyada su təchizatı müəssisələri həmin torpaqların (region hakimiyyətinin) mülkiyyətində yerləşir və onlar 200 bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin su ilə təchiz

edir. Bundan başqa, Aşağı Avstriya əyalətində 125, Yuxarı Avstriya əyalətində isə 330 bələdiyyələrarası birlik fəaliyyət göstərir. Hər bir birlikdə ən azı 3 bələdiyyə birləşir. Ölkədə mövcud olan 2357 bələdiyyədən 590-ı bələdiyyələrin ortaq su birliklərində birləşir. Qanunvericilikdə su təchizatı üzrə bələdiyyə birliklərinin hüquq və səlahiyyətləri ilə ayrıca bələdiyyə müəssisəsinin hüquq və səlahiyyətləri arasında hər hansı fərq yoxdur. Bələdiyyə birlikləri istənilən investisiya qoyuluşu üçün maliyyə yardımı (subsidiya) almaq məqsədilə federal hökumətə müraciət edərkən təqdim etdiyi layihəni iqtisadi cəhətdən əsaslandırmağa borcludur. Layihənin əsaslandırılmasının əks olunduğu ətraflı iqtisadi tədqiqatda proqnozlaşdırılan investisiya xərcləri, istismar məsrəfləri və yaxın 50 ildə ehtimal olunan təkrar investisiya qoyuluşları nəzərə alınmaqla dəyər ifadəsində investisiya layihəsinin müxtəlif variantları təklif edilir.

Bələdiyyələrin su birliklərinin 60%-dən çoxu əhalinin içməli su təminatı ilə əlaqədar 4 funksiyanın hamısını – suyun anbarlara yığılması, nəqli, istehlakçılara çatdırılması və su sərfinin ölçülməsi funksiyalarının hamısını yerinə yetirir. Yerdə qalan birliklərdə isə həmin funksiyalardan ən azı biri podratçı müəssisələrə və ya ayrıca götürülmüş bələdiyyəyə həvalə olunub. Bir qayda olaraq bələdiyyələrin su birliklərinə daxil olan yerli özünüidarə orqanları arasında əməkdaşlıq 2 sahəni əhatə edir – su ehtiyatlarının toplanması və magistral xətlərlə nəql.

Avstriyada geniş yayılmış təcrübələrdən biri bələdiyyələrarası su təchizatı xidmətinin kommertiya müqavilələri əsasında həyata keçirilməsidir. Bununla bağlı ölkədə fərqli modellər tətbiq edilir. Məsələn, tez-tez rast gəlinən moddellərdən birinin mahiyyəti budur ki, bir neçə bələdiyyə müqavilələrin bağlanmasıdan tutmuş suyun çatdırılmasına və sistemə texniki xidmətdək bütün funksiyaları bir bələdiyyəyə həvalə edir.

Ölkədə su təchizatı müəssisələrinin 2 assosiasiyası fəaliyyət göstərir. Həmin qurumların əsas funksiyalarına daxildir: dövlət hakimiyyət orqanlarının, kommertiya və digər təşkilatların qarşısında öz üzvlərinin maraqlarını müdafiə etmək; üzvlərinə kommertiya, hüquqi və texniki məsələlərlə bağlı konsultativ yardım göstərmək; üzvlərinin peşəkar bacarıqlarını artırmaq; üzvləri arasında təcrübə mübadiləsini təşkil etmək və s.

### *Fransa təcrübəsi*

Fransada əhalinin təxminən 100%-i mərkəzləşmiş içməli su təchizatı ilə əhatə olunub. İçməli suyun 63%-i yeraltı, 37%-i isə səth sularıdır. Əhalinin içməli su təminatının təşkili bilavasitə bələdiyyələrin səlahiyyət sferasına daxildir. Ölkədə 36 min bələdiyyə fəaliyyət göstərir. Onlar içməli su təchizatını həm bələdiyyələrin ortaq su təchizatı müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərən «bələdiyyə birlikləri», həm də ayrıca bələdiyyə müəssisələri vasitəsilə həyata keçirirlər. Yerli özünüidarə qurumlarının təxminən 70%-i (26 min bələdiyyə) bilavasitə su təchizatı üzrə ixtisaslaşmış birliklərdə təmsil olunurlar. Yerdə qalan 10 minə yaxın bələdiyyə ərazisinin içməli su təchizatını bilavasitə özləri həyata keçirirlər. Hazırda ölkədə 16,2 min içməli su təchizatı müəssisəsi fəaliyyət göstərir.

Fransada əhalinin su təminatını həyata keçirən bələdiyyə birliklərinin yaranmasının 100 ildən artıq tarixi var. Belə ki, hələ 1890-cı il martın 22-də qəbul olunan hüquqi qaydalarda «birməqsədli bələdiyyə birlikləri»nin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Həmin

qaydalara görə, 2 və daha çox bələdiyyənin iştirakı ilə yaradılan belə birliklər yalnız konkret məqsəd və təyinatı üzrə əhaliyə ictimai xidmətlər göstərə bilərdi. Belə birliklər əsasən kənd yaşayış məntəqələrində geniş yayılmışdı. 1959-cu ildə aparılan qanunvericilik islahatları isə artıq bələdiyyələrə ictimai xidmətlər göstərən «çoxməqsədli bələdiyyə birlikləri» formalaşdırmaq hüququ verdi. 2008-ci ilin məlumatına görə, ölkədə 16,2 min bələdiyyələrarası su birliklərindən 12 min müəssisə «təkməqsədli», yerdə qalanı isə «çoxməqsədli» (su təchizatı ilə yanaşı ərazidə müxtəlif ictimai xidmətləri göstərən) müəssisələrdir.

1999-cu ildə qəbul olunmuş «Şevenman Qanunu»na əsasən isə ölkədə 3 tip bələdiyyə su təchizatı birlikləri fəaliyyət göstərir: əhalisi 500 min nəfərdən çox olan şəhər aqlomerasiyası; əhalisi 50 min nəfərdən çox olan şəhər yaşayış məntəqələri; kənd yaşayış yerləri üçün xidmət göstərən müəssisələr.

Ümumiyyətlə, mütəxəssislər Fransada içməli su təchizatı şəbəkəsinin fəaliyyətini tənzimləyən yaxşı qanunverici bazanın və mükəmməl idarəetmə sisteminin olması qənaətinə gəlirlər. İçməli su təminatı üzrə idarəetmə pillələri arasında səlahiyyət bölgüsü belədir: mərkəzi hökumət su resurslarına çıxışı tənzimləyir, su polisinin işini təşkil edir, su resursları sahəsində milli su siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir və qanunvericiliyinə əməl olunmasına nəzarət edir. Mərkəzi hökumətin bununla əlaqədar fəaliyyətlərini Ekologiya və Davamlı İnkişaf Nazirliyi həyata keçirir.

Dövlətin yerli səviyyədə içməli su təchizatı sahəsində funksiyalarını Ekologiya və Davamlı İnkişaf Nazirliyinin tərkibinə daxil olan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə 26 regional hökumət strukturu həyata keçirir.

Sonuncu idarəetmə həlqəsi bələdiyyələrdir. Bu qurumlar içməli su təminatının praktiki tərəflərinə cavabdehirlər və şəbəkənin qurulmasına investisiyaların cəlbi, su infrastrukturunun istismarı, təmiri və şəbəkənin saxlanması bilavasitə onların səlahiyyətinə aiddir. Bələdiyyələr içməli su təchizatının təşkili formasına və modelini seçməkdə tam müstəqildirlər. Əksər bələdiyyələr və bələdiyyə birlikləri bu funksiyaları icraçı subyekt qismində idarəetməyə verməkdə maraqlıdırlar. Məhz bunun sayəsində Fransanın içməli su təchizatı şəbəkəsində özəl sektor böyük paya malikdir. Ən son məlumata görə, əhalinin istehlak etdiyi suyun 80%-i, həmçinin bütün istehlakçıların 71%-i, o cümlədən iri şəhərlərin əhalisinin 26, kommunalarda yaşayanların isə 45%-i özəl operatorların xidmətindən istifadə edir. Amma bütün hallarda içməli su idarəçiliyinin modelindən asılı olmayaraq infrastruktur tamamilə bələdiyyələrin mülkiyyətində saxlanılır. Qanunvericilikdə su tariflərinin müyyənləşdirilməsi də bələdiyyələrin müstəsna səlahiyyəti kimi təsbit olunub. Əhalinin yerdə qalan 29%-i isə bilavasitə bələdiyyələrin və bələdiyyə birliklərinin idarə etdiyi su müəssisələrinin xidmətindən bəhrələnir.

Hazırda Fransada içməli su təminatına özəl operatorların cəlbinin müxtəlif modelləri mövcuddur. Amma onlardan ən geniş yayılmış forma uzunmüddətli icarə və konsessiyadır. Uzunmüddətli icarə modeli seçildikdə seçilmiş özəl operatora yalnız su təchizatı şəbəkəsinin istismar edilməsi hüququ verilir. Yəni o, artıq qurulmuş hazır şəbəkəni icarəyə götürür. İcarədar şirkət müəyyən olunmuş tariflər əsasında sudan istifadəyə görə haqları toplayır, yığımların müqavilə üzrə müəyyənləşdirilən hissəsini

infrastrukturun saxlanması və maliyyələşdirilməsinə görə bələdiyyələrin hesabına köçürürlər.

Konssesiya modeli seçildikdə isə, seçilmiş idarəçi su infrastrukturunun həm qurulmasına, həm də istismarına məsuliyyət daşıyır. Bu işləri həmin şirkət öz vəsaiti hesabına həyata keçirir, bütün riskləri görə məsuliyyəti öz üzərinə götürür, istehlakçıdan topladığı vəsaitləri tam həcmdə özündə saxlayır.

İçməli su təminatı üzrə icarə müqaviləsinin müddəti 5-12 il, konssesiya müqaviləsi isə 20 ilədək təşkil edir. Tarixən bələdiyyələrin özəl sektoru içməli su təchizatı sektoruna cəlb etməsi məcburiyyətdən yaranıb. Belə ki, ötən əsrin 60-cı illərində yerüstü mənbələrdən götürülən suyun toplanıb saxlanması və tələb olunan keyfiyyətdə əhaliyə çatdırılması maliyyə çətinliyi, həmçinin zəruri texniki təchizat üzündən bələdiyyələr üçün problemə çevrilirdi. Belə şəraitdə bələdiyyələr özəl şirkətlərlə müqavilələr bağlayaraq içməli su təchizatını biznes sektoruna həvalə etməyə başladı. İlkin olaraq bazarda «Compagnie Generale des Eaux» (hazırda «Veolia») və «Societe Lyonnaise des Eaux» (hazırda «Ondeo») şirkətləri fəaliyyət göstərdi. Həmin şirkətlərin törəmə müəssisəsi olan «OTV» və «Degremont» şirkətləri su infrastrukturunda texnoloji proseslərin işlənməsi və zəruri avadanlıqların göndərilməsi məsələləri ilə məşğul olurdu. Sonrakı mərhələdə adıçəkilən şirkətlər bazarda «SAUR» kimi nüfuzlu şirkətlərlə rəqabət aparmaq məcburiyyətində qaldılar.

### *Polşa təcrübəsi*

Polşada 1990-cı ildə qəbul olunmuş «Yerli özünüidarə haqqında» Qanuna əsasən, bələdiyyələr (qminalar) öz ərazilərində əhəlinin içməli su təminatına bilavasitə məsuliyyət daşıyırlar. Qanuna əsasən səlahiyyətlərlə yanaşı mülkiyyət hüququ da daxil olmaqla içməli su infrastrukturuna aid əmlak da bələdiyyələrin sərəncamına verildi.

1996-cı ildə qəbul olunan «Bələdiyyə idarəetməsi haqqında» Qanun bələdiyyələrin su təchizatı xidmətlərini göstərmək üçün istifadə edə biləcəyi mümkün təşkilati-hüquqi formaları müəyyənləşdirdi. Həmin sənədə görə, bələdiyyələr yerli səviyyədə içməli su təchizatını ya bələdiyyə birlikləri formalaşdırmaqla, ya idarətmə müqaviləsi əsasında öz səlahiyyətlərini kommersiya təşkilatlarına həvalə etməklə, ya da səhmlərinin 100%-i ayrıca bələdiyyəyə məxsus səhmdar cəmiyyət təsis etməklə həyata keçirə bilər. Polşa Konstitusiyasına və yerli özünüidarəyə dair milli qanunvericiliyə görə, bələdiyyələr bələdiyyə birliklərini assosiasiya və ya ortaq müəssisə formasında yaratmaq hüququna malikdirlər. 2008-ci ildə ölkədə 238 bələdiyyələrarası birlik mövcud olub (1991-ci ildə onların sayı cəmi 50 idi).

2001-ci ildə Polşanın su qanunvericiliyini Avropa Birliyinin müvafiq qanunvericiliyinə uyğunlaşdırmaq üçün su resursları və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında yeni qanunlar qəbul edildi. Bu sənədlər su resurslarının idarə olunması və istifadəsinin, həmçinin içməli su tariflərinin formalaşdırılmasının qayda və prinsiplərini, içməli suyun keyfiyyətinə qarşı tələbləri, tullantı sularının axıdılmasına icazə verilməsinin qaydalarını müəyyənləşdirir. 2001-ci ildə həmçinin «Kollektiv su təchizatı və kanalizasiya xidmətləri haqqında» Qanun qəbul edildi. Həmin qanunda bələdiyyələrin və onların tərəfdaş kimi seçdiyi müəssisələrin əhəlinin içməli su təminatı ilə bağlı öhdəlikləri, «öz xərcini tam ödəmə»

prinsipi əsasında su tariflərinin formalaşması ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdı. Bundan başqa, qanun bələdiyyələrin üzərinə su təminatı ilə bağlı uzun müddətli inkişaf və modernləşdirmə proqramlarının hazırlanması ilə bağlı öhdəlik qoyur. «Dövlət maliyyəsi haqqında» Qanun isə bələdiyyələrin su infrastrukturunun investisiya ehtiyaclarını qarşılamaı ilə bağlı hüquqi qaydaları müəyyənləşdirir.

Qüvvədə olan qanunvericilik ayrı-ayrı subyektlərin və idarəetmə pillələrinin əhalinin içməli su təminatı sahəsində öhdəliklərini dəqiq müəyyənləşdirir. Ətraf Mühit Nazirliyi suyun keyfiyyətinə cavabdehdir, Ətraf Mühitin Qorunması üzrə Milli Fond bələdiyyə və digər su təchizatı müəssisələrinin layihələrinin maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olur, Su Resurslarının Səmərəli İstifadəsi üzrə Dövlət Şurası sudan effektiv istifadə üzrə tövsiyələr hazırlayır.

Ölkədə əhalinin, xüsusilə də kənd yerlərində yaşayanların içməli su təchizatı ilə bağlı real mənzərəyə və institusional mühitə gəldikdə vəziyyət belədir: hazırda Polşada kənd əhalisinin 84,5%-i su kəmərləri vasitəsilə su əldə edir. Kəndlərdə içməli su təminatı sisteminin idarə olunmasının aşağıdakı 3 təşkilati formasından istifadə olunur:

- **Bələdiyyələrin su departamentləri (bölmələri).** Bu strukturlar müstəqil hüquqi şəxslər deyil, bələdiyyələrin idarəetmə sistemində daxil olan qurumlardır, onların topladıqları su haqları yerli büdcələrə mədaxil edilir və bilavasitə bələdiyyə büdcəsindən maliyyələşirlər;
- **Bələdiyyə müəssisələri.** Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə, onlar da müstəqil hüquqi şəxs deyillər, amma su departamentlərindən fərqli olaraq onların topladıqları vəsait məqsədli fondada cəmlənir, bu qurumlar bələdiyyə büdcəsindən maliyyələşmirlər. Bələdiyyə müəssisələri öz mənfəətlərinin müəyyən hissəsini yerli büdcələrə ayırırlar, zərərlə işlədikdə isə bələdiyyədən subsidiya alırlar, su infrastrukturunun bütün kapital xərclərini isə bələdiyyələr həyata keçirir;
- **Bələdiyyələrə məxsus, amma kommərsiya (tam öz xərcini ödəmə) prinsipləri əsasında müstəqil hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərən məhdud məsuliyyətli müəssisələr və ya səhmdar cəmiyyətlər.** Bəzi hallarda bələdiyyələr, yaxud bələdiyyə birlikləri təsisçi kimi bu müəssisələrin fəaliyyətə başlaması üçün onları start maliyyə resursları ilə təmin edirlər, lakin sonrakı dövrdə su haqları, kapital bazarından götürülən güzəştli kreditlər onların kapital ehtiyaclarını tam ödəyir. Amma bələdiyyələr təsisçi kimi, tariflərin müəyyən olunmasında, idarə heyəti üzvlərinin seçilməsi və geri çağırılmasında öz təsir imkanlarını saxlayırlar.

Ən son məlumata görə, Polşada 1400 su təchizatı müəssisəsi fəaliyyət göstərir ki, onlardan 41%-i «büdcə müəssisələri», 32%-i «səhmdar və ya məhdud məsuliyyətli cəmiyyət» statusunda, yerdə qalanları isə bələdiyyələrin su departamentləri və özəl sektora məxsus müəssisələr kimi fəaliyyət göstərirlər. Son illərdə Polşada əhalinin içməli su təchizatında bələdiyyə-özəl sektor əməkdaşlığı da genişlənməkdədir. Məsələn, 2005-ci ildə «AQUA S.A. Bielsko-Biala» su təchizatı müəssisəsi yaranıb. Qurumun səhmlərinin 51%-i Bielsko-Biala bələdiyyəsinə, 33%-i «United Utilities Poland BV» özəl şirkətinə, 16%-i

isə digər özəl səhmdarlara məxsusdur. Yarandığı ilk dövrdə müəssisə 16 kənd bələdiyyə ərazisinə xidmət etsə də, sonrakı dövrlərdə fəaliyyət coğrafiyası genişlənməyə başladı.

### *Estoniya təcrübəsi*

Estoniya 1991-ci ildə müstəqillik qazanandan sonra içməli su sisteminin inkişafına böyük investisiyalar yatırıb. Həmin investisiyaların əsas hissəsi içməli suyun keyfiyyətini yüksəldilməsinə yönəldilib. Hazırda içməli su infrastrukturunun inkişafı ilə bağlı sərmayələr Avropa Birliyi (AB) və Estoniya Ətraf Mühit üzrə İnvestisiya Mərkəzi tərəfindən müştərək şəkildə maliyyələşdirilir. AB-də suyun istifadəsi və qorunması sahəsi çoxsaylı direktivlərlə nizamlanmışdır. Həmin direktivlərdə nəzərdə tutulan müddəalara əməl olunması Estoniya üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkədə su sektorunun investisiya ehtiyacları üçün əsas prioritet sahələrindən biri məhz əhalinin kifayət qədər içməli su ilə təminatıdır.

Avropa Birliyinin qanunvericiliyinə uyğunlaşmaq üçün Estoniya içməli su sektorunun idarə edilməsinə dair bir sıra öhdəliklər hazırlayıb. Həmin öhdəliklərə daxildir

- **2013-cü ilin sonuna qədər sakinlərinin sayı 50-dən çox olan hər bir yaşayış məntəqəsində içməli suya çıxış təmin olunmalıdır;**
- **2015-ci ilin sonuna qədər Estoniyanın əsas su mənbələri yüksək ekoloji standartlara çatdırılmalıdır.**

Bu öhdəliklərin ödənilməsi əhəmiyyətli resurslar tələb edən əsas məsələdir. 2007-2013-cü il büdcə dövründə içməli su layihələri üçün Estoniya Avropa Birliyindən ümumilikdə 450 milyon avro vəsait alacaq. Ölkənin şəhərlərdə əhalinin 97%-i, kənd yaşayış məntəqələrində 65%-i mərkəzləşdirilmiş su təminatı ilə əhatə olunub.

Hazırda yerli səviyyədə içməli su təminatı bilavasitə bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aiddir. Kiçik bələdiyyələrdə içməli su təchizatı ilə bilavasitə bələdiyyələrin su departamentləri, böyük bələdiyyələrdə idarəedici (və ya icarədar) su şirkətləri tərəfindən həyata keçirilir. Hazırda su idarəetmə kompaniyalarının özəlləşdirilməsi prioritet bir məsələ deyil. Çünki həmin şirkətlərin iri investisiyaları bilavasitə dövlət və Avropa Birliyinin fondları tərəfindən maliyyələşdirilir<sup>8</sup>.

Sovet dövründə Estoniyada su təchizatı ilə dövlət mülkiyyətində olan "Estoniya Su" (Eesti Vesi) məşğul olurdu. Müstəqilliyin ilk illərində isə su təchizatı və sanitariya-texniki qurğular üzərində mülkiyyət hüququ və idarəetmə səlahiyyətləri bələdiyyələrə verildi. Bu zaman qarşıya ciddi problemlər çıxdı: xidmət keyfiyyətinin aşağı səviyyədə olması, infrastrukturun köhnəməsi, su sərfiyatının yüksək səviyyədə olması, çirklənmə problemləri, adekvat olmayan maliyyələşdirmə mexanizmi, institusional və qanunvericilikdə olan çatışmamazlıqlar. Eyni zamanda, Estoniyanın yerli özünüidarə qurumları infrastrukturun yenilənməsi məqsədi ilə maliyyə cəlb etmək üçün kifayət qədər böyük deyildilər. Buna görə də, sektorda əsas investisiya proqramlarının idarəedilməsi və koordinasiyası üçün bələdiyyə mülkiyyətində olan "Estoniya Su Şirkəti" (EWC) yaradıldı.

<sup>8</sup> "A study of select markets in Central and Eastern Europe, Asia and the Middle East. The water and waste water sector. Ewa Kwast and Grethe Bergsland. <http://innovasjonnorge.no/PageFiles/4014/Markedsrapport%20Rent%20vann.pdf>



Bələdiyyələrə infrastrukturun yenidən qurulmasına kreditin verilmə imkanlarını araşdırmaq üçün Avropa YenidənQurma və İnkişaf Bankı 13 yerli özünüidarə orqanını cəlb etməklə tədqiqatın aparılmasını təşəbbüs kimi irəli sürdü ("Kiçik Bələdiyyələrin Ətraf Mühit Layihəsi" (SMEP)). Bu tədqiqat çərcivəsində bir neçə layihələr həyata keçirildi (məsələn, çirkab suların axıdılması, kanalizasiya sisteminin və nasos stansiyalarının qurulması, su təchizatı üzrə qəbuledici məntəqələrin yaradılması, paylayıcı şəbəkələr üzrə razılaşmaların əldə olunması). Paralel olaraq, "Skandinaviyanın Ətraf Mühit üzrə Maliyyə Korporasiyası"-nın (NEFCO) dəstəyi ilə EWC-nin texniki bazası formalaşdırıldı. Bələdiyyələr tərəfindən ödənilən haqq müqabilində EWC müxtəlif proqram və təkliflərin (məsləhətçilərin, podratçıların, tikinti şirkətlərinin və s. cəlb edilməsi) idarəedilməsini həyata keçirməyə başladı və SMEP layihəsinin maliyyə menecmentini reallaşdırdı. Bu islahat mərhələsində iri bələdiyyələr (ümumilikdə ölkədə 34 şəhər bələdiyyəsi var) daha geniş ərazi və sosial bazaya arxalanaraq nisbətən müstəqil hərəkət etdilər. Hələ 2001-də Tallin bələdiyyəsi Britaniyanın "United Utilities" şirkəti ilə şəhərin su və kanalizasiya təchizatına dair 15 illik müqavilə imzaladı. Beləliklə də Tallinin su təchizatı operatoru olan "Tallinna Vesi"-nin (ASTV) həmmülkiyyətçisi oldu. İndi "Tallinna Vesi" 400 min insana xidmət etməklə, Estoniyada ən iri su və kanalizasiya təchizatçısıdır<sup>9</sup>.

Estoniyada bələdiyyələrin ölçüsü müxtəlifdir. Əgər Tallin bələdiyyəsi 427 500 min vətəndaşa xidmət edirsə, Ruhnu bələdiyyəsi cəmi 68 nəfəri əhatə edir<sup>10</sup>. Yerliözüünü idarəetmə orqanlarının 193-ü kənd ərazilərində yerləşir. Ölkə üzrə bələdiyyələrin üçdə ikisinin əhalisi 3 000 min nəfərdən azdır. Odur ki, əksər bələdiyyələr ictimai xidmətləri əsasən bələdiyyələrarası əməkdaşlıq (ortaq müəssisə) vasitəsilə həyata keçirməyə üstünlük verirlər. Adətən, kiçik bələdiyyələr öz ərazilərində əhali üçün içməli su və kanalizasiya xidmətlərini daha keyfiyyətli çatdırmaq üçün ixtisaslaşmış və peşəkar operatorın imkanlarından bəhrələnilər. Hazırda Estoniyada demək olar ki, əksər bələdiyyələrdə xarici investisiyaların və Avropa Birliyinin maliyyəsi hesabına içməli su təchizatı infrastrukturunu tam yenilənib, şəbəkə bələdiyyələr tərəfindən su təchizatı şirkətlərinə idarəetməyə verilib. Həmin şirkətlər abonentlərlə bağlanmış müqavilələr əsasında fəaliyyət göstərilər. Məlumat üçün bildirək ki, indi Estoniyada ümumilikdə 227 bələdiyyə qurumu və 1235 su təchizatı şirkəti fəaliyyət göstərir<sup>11</sup>. Yəni bir bələdiyyə qurumuna orta hesabla 5,4 su təchizatı şirkəti düşür. Bu, yerli özünüidarə orqanlarına geniş seçim imkanı verməklə içməli təchizatı sahəsində maksimum rəqabət şəraiti yaradır. Eston qanunvericiliyinə görə, bələdiyyələr özləri təchizatçı şirkətlərin seçim meyarlarını müəyyən edə bilirlər. Bu isə təchizat şəbəkəsi üzrə səlahiyyətlərə malik bələdiyyələr üçün kifayət qədər sərbəstliyi təmin edir. Eyni zamanda, əhali üçün rəqabət olan su təchizatı xidmətləri bazarında öz seçimini etmək imkanı yaradılır. Məsələn, ölkənin ən iri su təchizatçı şirkətlərində olan "Tallinna Vesi"-nin (ASTV) istehlakçılarla bağladığı ümumi xidmətlər müqaviləsinin 5.1.-ci bəndinə görə, istifadəçi şirkət ilə xidmət müqaviləsini, yazılı sürətdə 5 gün əvvəlcədən xəbər verməklə, birtərəfli qaydada xətm edə bilər<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> - "The European Times: Estonia", [http://www.european-times.com/wp-content/uploads/estonia-ept\\_ap-low.pdf](http://www.european-times.com/wp-content/uploads/estonia-ept_ap-low.pdf).

<sup>10</sup> - [http://en.wikipedia.org/wiki/Municipalities\\_of\\_Estonia#cite\\_note-einst.ee-0](http://en.wikipedia.org/wiki/Municipalities_of_Estonia#cite_note-einst.ee-0)

<sup>11</sup> - [http://en.wikipedia.org/wiki/Municipalities\\_of\\_Estonia#cite\\_note-einst.ee-0](http://en.wikipedia.org/wiki/Municipalities_of_Estonia#cite_note-einst.ee-0)

<sup>12</sup> - [http://www.tallinnavesi.ee/static/files/320.yldtingimused\\_leping\\_venek.pdf](http://www.tallinnavesi.ee/static/files/320.yldtingimused_leping_venek.pdf)

Bir çox Avropa Birliyi ölkələrində olduğu kimi Estoniyada da dövlət içməli su təminatı üzərində əsasən nəzarət funksiyalarının həyata keçirir. Bu sahə üzrə səlahiyyətlər 2 qurum - Sosial Məsələlər Nazirliyi (əsasən tənzimləyici səlahiyyətlərə malikdir) və Ətraf Mühit Nazirliyi (əsasən içməli suyun keyfiyyətinə nəzarət edir) arasında bölüşdürülüb. Amma əsas “yük” Sosial Məsələlər Nazirliyi struktur bölməsi olan Sağlamlığın Mühafizəsi Müfəttişliyinin üzərinə düşür<sup>13</sup>. Bu qurum su istehsalçıları tərəfindən həyata keçirilən su təminatı üzrə monitorinq proqramları hazırlayır (seçim meyarları, monitorinqin müntəzəmliliyi, monitorinq edilməli olan məsələlər, suyun keyfiyyəti), onlara konsultasiyalar verir və təlimatlar qəbul edir. Ümumilikdə, ölkənin sudan istifadə və suyun mühafizəsi qanunvericiliyi birbaşa 20 qanun və qanun səviyyəli sənəddən ibarətdir. Bunlardan ən əsası ilk dəfə 1994-ci ildə qəbul edilmiş “Su haqqında” Qanunudur. Həmin sənədə görə, yeraltı sular dövlət mülkiyyətindədir. Səth suları, suyun istifadə edilməsi və ekoloji status konkret hallardan və şəraitdən asılı olaraq həm özəl, həm də ictimai mülkiyyətdə ola bilər. Qanunvericiliyə görə, sudan istifadə ictimai və ya xüsusi ola bilər. Sonuncu halda, əgər su yerin təkindən və içməli su təminatı üçün hasil edilsə, xüsusi icazənin alınması vacibdir.

Digər əhəmiyyətli sənədin – “Mərkəzləşmiş su təchizatı və kanalizasiya haqqında” Qanundur (1995 qəbul edilib). Sənəd su istehlakçıları, su təchizatçı şirkətləri və yerli hökumətlər (bələdiyyələr) arasında əməkdaşlıq münasibətlərini tənzimləyir. Eyni zamanda, bu qanun suyun keyfiyyətini təmin etmək və çirklənmənin qarşısını almaq üçün sahil zolağında mümkün fəaliyyətlərə məhdudiyyətlər qoyur. Bununla bərabər, “İctimai səhiyyə haqqında” Qanun içməli suya olan tələbləri, “Ətraf mühitə nəzarət haqqında” Qanun müvafiq Müfəttişliyin görməli olduğu əsas işlərin siyahısını müəyyənləşdirir, “Çirklənmə üçün məsuliyyət haqqında” Qanun torpaq, hava və suyun çirkləndirilməsinə görə məsuliyyətin dairəsini təyin edir.

### *Ukrayna təcrübəsi*

Ukraynada kənd əhalisinin içməli su təchizatında ciddi problemlər mövcuddur. Belə ki, kənd yaşayış məntəqələrinin cəmi 22,1%-i (ölkədə 22 541 kənd var) mərkəzləşdirilmiş su təminatı sistemi ilə əhatə olunub. Halbuki ölkənin 458 şəhərində həmin göstərici 100%, 886 qəsəbə tipli şəhərlərdə isə 86,7% təşkil edir. Ölkə əhalisinin 68%-i şəhərlərdə, cəmi 32%-i kənd yerlərində yaşayır. Tədqiqatçılar kənd yaşayış məskənlərinin mərkəzləşdirilmiş içməli su şəbəkəsinə qoşulma səviyyəsinin aşağı olmasını 2 səbəblə əlaqələndirirlər: yerli özünüidarə orqanlarının investisiya fəallığı çox aşağıdır və kəndlərdə su infrastrukturuna investisiya yatırmağa marağı olan biznes strukturları çox azdır.

«Yerli özünüidarə haqqında», «Mənzil-kommunal xidmətləri haqqında» və «İçməli su təchizatı haqqında» qanunlara əsasən, Ukraynada əhalinin içməli su təminatının idarə olunması ilə bağlı funksiya və öhdəliklər dövlət orqanları və yerli özünüidarə qurumları arasında dəqiq bölünüb. Məsələn, su təchizatı müəssisələrinin lisenziyalaşdırılmasına Mənzil-Kommunal Təsərrüfatı Nazirliyi, yerin təkindən çıxan suyun istifadəsinə xüsusi razılığı Ətraf Mühitin Mühafizəsi Nazirliyi, sudan istifadə üzrə tariflərin təsdiqinə

<sup>13</sup> - [http://www.terviseamet.ee/fileadmin/dok/Keskkonnatervis/vesi/TF\\_radionukliid/1.6.pdf](http://www.terviseamet.ee/fileadmin/dok/Keskkonnatervis/vesi/TF_radionukliid/1.6.pdf)

İqtisadiyyat Nazirliyi, vilayətlər üzrə dövlət administrasiyası və bələdiyyələr, saycaqları olmayan ev təsərrüfatlarının məişət ehtiyacları üçün su istehlakı normalarının müəyyən edilməsinə bələdiyyələr, içməli su infrastrukturunun idarə olunmasına bələdiyyələr məsuliyyət daşıyır.

Ukraynada içməli su təsərrüfatında idarəçiliyin əksmərkəzləşdirilməsinə hələ 1994-cü ildə start verilib. «Yerli özünidarə haqqında» Qanuna əsasən, dövlətə məxsus yerli əhəmiyyətli su infrastrukturunu bütövlükdə bu sektorun əsas fondları ilə birlikdə bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilməyə başladı. Həmin qanun içməli su xidmətlərinin keyfiyyətli təşkili ilə bağlı səlahiyyətləri bələdiyyələrin müstəsna funksiyaları kimi müəyyənləşdirir. Yerli özünüidarə qurumları xidmətlərin əhaliyə çatdırılması üçün operatorların seçilməsində, onlarla müqavilə münasibətlərinin qurulmasında müstəqildirlər. İçməli su təsərrüfatının özəl operatorlar tərəfindən idarəetmə, icarə və konssesiya müqavilələri əsasında istismarına dair hüquqi baza mövcuddur. Lakin qüvvədə olan qanunvericilik içməli su infrastrukturunun özəlləşdirilməsini qadağan edir.

Hazırda Ukraynada yerli səviyyədə mərkəzləşdirilmiş su təchizatı ilə məşğul olan müəssisələrin 3 tipik forması mövcuddur: unitar kommunal müəssisələr, icarə əsaslı müəssisələr, səhmdar və ya məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər. İndiki mərhələdə ölkədə ən geniş yayılmış forma kommunal müəssisələrdir. Həmin müəssisələr tamamilə bələdiyyə mülkiyyətində olan müstəqil təsərrüfat subyektləridir. Bu qurumlar öz fəaliyyətini nizamnamələrinə əsasən qururlar və adətən bələdiyyələrlə rəsmi müqavilələr bağlamırlar. Ölkə üzrə yerli səviyyədə içməli su infrastrukturunun istismarı üzrə ixtisaslaşmış 6109 müəssisədən 2903-ü (bütün müəssisələrin 47,2%-i) kommunal müəssisələr olub. Ölkə üzrə bələdiyyələrə idarəetmə, icarə və konssesiya müqavilə əsasında 2760 (bütün müəssisələrin 45%-i) özəl operator fəaliyyət göstərir. Bunlardan əlavə, əhaliyə içməli su xidmətlərini çatdıran 476 dövlət müəssisəsi də mövcuddur.

Ukraynada iri şəhərlərdən fərqli olaraq kənd yerlərində, xüsusilə də kiçik yaşayış məntəqələrində su təsərrüfatının idarə olunmasının əksmərkəzləşməsi sahəsində ciddi problemlər mövcuddur. Əksər hallarda maliyyə resurslarının qıtlığı infrastrukturun effektiv idarə olunmasına imkan vermir, qüvvədə olan qanunvericilik isə kənd bələdiyyələrin kredit götürməsinə qadağan edir. Mərkəzi və regional hökumətlərin isə bələdiyyələri zəruri maliyyə resursları ilə təmin etməsinə dair dəqiq hüquqi öhdəliklər yoxdur. Bələdiyyələrin təşəbbüs və səylərinə baxmayaraq əhalisi 200-300 nəfərdən ibarət olan kiçik yaşayış məntəqələrinin su təsərrüfatını idarəetməyə götürmək isə özəl operatorlar üçün cəlbədicidir.

Son illərdə Ukraynada yerli su idarəçiliyinin yeni modelindən istifadə olunur. Həmin model bələdiyyələrarası əməkdaşlıq əsasında konkret region üzrə vahid operatorun yaradılmasını nəzərdə tutur. Həmin operatorla müqavilə üzrə tərəfdaş kimi vilayətin yerli özünüidarəetmə şurası çıxış edir. Məsələn, Luqansk yerli özünüidarəetmə şurası «Luqanskvoda» Kommunal Şirkətini təsis edib. Həmin şirkət bələdiyyələrarası əməkdaşlıq müqaviləsi əsasında vilayət üzrə bütün yaşayış məntəqələrində əhalinin içməli su infrastrukturunu idarə edir. Şirkətin xidmət dairəsinə 1,6 milyon nəfərin yaşadığı 26 şəhər, 66 qəsəbə tipli şəhər, 81 kənd daxildir.

Ukraynada kəndlərdə özəl operatorların fəaliyyətilə bağlı uğurlu nümunələr var. Məsələn, Krım Muxtar Respublikasının Saks rayonunda özəl operator ayrı-ayrı kənd

bələdiyyə suları ilə birbaşa icarə müqavilələri əsasında rayon ərazisinin 90%-nə xidmət göstərir.

### *Gürcüstan təcrübəsi*<sup>14</sup>

Gürcüstan zəngin su ehtiyatlarına malik ölkə hesab olunur. Mərkəzləşdirilmiş su təchizatı vasitəsilə ölkədə istehlak olunan içməli suyun 80%-ə qədəri yeraltı mənbələrdən götürülür. Şəhərlərdə əhalinin 95%-ə qədəri, kənd yaşayış məntəqələrində isə 30%-i mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulub. Kənd əhalisi gün ərzində orta hesabla 3-4 saat su əldə edə bilir. İstismarda olan su kəmərlərinin ümumi uzunluğu 38 min km təşkil edir.

Ölkənin içməli su təchizatı sektoru əsasən dövlət mülkiyyətindədir. Bu sahədə cəmi bir özəl operator fəaliyyət göstərir. Həmin şirkət ölkə əhalisinin 25%-nin yaşadığı paytaxt Tbilisi şəhərinə və yaxınlıqda yerləşən digər bir neçə yaşayış məntəqəsinə xidmət göstərir. Uzun illər ərzində su təchizatının dövlət-özəl sektor əməkdaşlığına əsaslanan uzunmüddətli idarəetmə modelinə uyğun həyata keçirilməsi müzakirə edilsə də, sonda hökumət paytaxtın su-kanalizasiya sistemi tamamilə özəlləşdirildi. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunan xarici şirkət müsabiqə əsasında seçilib. Müəssisə xidmət göstərdiyi ərazinin su təchizatı şəbəkəsinə böyük həcmli investisiyalar yatırmaq öhdəliyinə malikdir.

Gürcüstanda «qızılqül inqilabı»na qədər əhalinin su təchizatı sisteminin idarə olunması ilə bağlı aydın siyasətin, institusional strukturun və tənzimləmə sisteminin yoxluğu şəbəkənin ciddi texniki və maliyyə problemlərinin yaranmasına səbəb olmuşdu. Öz növbəsində, ölkədə əhalinin içməli su təchizatı sektorunda idarəetmə siyasətinin işlənməsinə və həyata keçirilməsinə, sahənin investisiya ehtiyaclarını qiymətləndirən və bunun üçün zəruri resursları sərbəhər edən tənzimləyici hökumət qurumu da yox idi. Yalnız 2008-ci ildə ölkədə Regional İnkişaf və İnfrastruktur Nazirliyi yaradıldı və yuxarıda sadalanan vəzifələr bu Nazirliyin səlahiyyət dairəsinə daxil edildi. Nazirliyin tərkibində Su Təchizatı üzrə Regional İnkişaf Agentliyi formalaşdırılıb. İçməli su təchizatı əsasən təşkilati-hüquqi formasına görə, məhdud məsuliyyətli və ya səhmdar cəmiyyət formasında olan müəssisələr tərəfindən həyata keçirilir. Ölkədə son illərdə hazırlanan «Su-kanalizasiya sektorunda islahatlar» Strategiyasına görə, ölkə razisində regional miqyaslı su təchizatı müəssisələri yaradılır. Bunda məqsəd xırda ölçülü müəssisələrin yaranmasından qaçmaqla «miqyasdan qənaət effekti» hesabına sistemin rentabelli işləməsinə təmin etmək, həmçinin resursların məhdudluğu (məsələn, ixtisaslı kadrları daha əlverişli şəkildə komplektləşdirmək) problemini aradan qaldırmaqdır. Strategiya çərçivəsində 2009-cu ilin əvvəllərində 60 bələdiyyənin birləşməsi nətiəsində 2 hüquqi şəxs - «Aqmosavletis Tskali» («Şərqi Su») ASC və «Dasavletis Tskali» («Şərqi Su») ASC yaradıldı. Həmin birlik müəssisələrin texniki və maliyyə durumunu yaxşılaşdırmaq, gələcəkdə isə onları tam özəlləşdirməkdir. Artıq 2009-cu ilin sonlarında hər iki şirkət yenidən təşkil olunaraq vahid müəssisəyə çevrildi. Öz növbəsində, Batumi şəhərində bələdiyyənin mülkiyyətində olan «Batumi Tskali» ASC fəaliyyət göstərir.

Gürcüstanda içməli su təchizatı obyektlərinin özəl sektor tərəfindən mülkiyyətə alınması, icarəyə və idarəetməyə götürülməsinə hər hansı hüquqi məhdudiyət yoxdur.

<sup>14</sup> Обзор участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении стран ВЕКЦА. Институт экономики города 2010. [www.urbanecomics.ru/download.php?dl\\_id=3295](http://www.urbanecomics.ru/download.php?dl_id=3295)

1994-cü ildə ölkədə qəbul olunan «Xarici ölkələrə və şirkətlərə konsessiyaya təqdim olunmanın prosedurları haqqında» Qanun xarici investorlarla konsessiyanın rəsmiləşdirilməsinin spesifik şərtlərini müəyyənləşdirir və sənəddə konsessiya əcnəbi sərmayələrin cəlbi məqsədilə uzunmüddətli icarə hüququ kimi təsbit olunub. Hazırda Gürcüstanın içməli su təchizatı sektorunda dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı üçün yaxşı zəmin mövcuddur. Müxtəlif beynəlxalq təşkilatların aktiv fəaliyyəti bu sahə üzrə ixtisaslaşmış peşəkar şirkətlərlə hökumətin xidmət müqavilələri bağlamasına əlverişli şərait yaradır. Xüsusilə də Dünya Bankının dəstəyilə Gürcüstanın Bələdiyyə İnkişaf Fondu kənd ərazilərində içməli su sektorunun inkişafına böyük həcmli sərmayələr yönəldir. Bank adıçəkilən fond vasitəsilə təkcə «Regional və bələdiyyə infrastrukturunun maliyyələşdirilməsi» layihəsinə 65,4 milyon dollar ayırıb. Hazırda Gürcüstanın içməli su təchizatı sektoru ilə Çexiyanın «Bond Group» və «Penta Investments», Britaniyanın «Cascal» konsorsiumu, Fransanın «Veolia Water», İspaniyanın «Aqualia» və İsveçrənin «Multiplex Solutions» kimi dünyada tanınan nüfuzlu şirkətlər maraq göstərir. Onlardan sonuncusu müsabiqə vasitəsilə Tbilisi şəhərinin su-kanalizasiya şəbəkəsini özəlləşdirib. Bu sövdələşməyə görə şirkət Gürcüstan hökumətinə 85,6 milyon dollar ödəyib, şəbəkənin inkişafına isə 350 milyon dollar sərmayə qomağı öhdəsinə götürüb.

## **İçməli su təchizatının idarəçiliyi sahəsində beynəlxalq təşkilatların təşəbbüsləri**

Bu sahədə əsasən Avropa Şurasının, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının və Avropa Birliyinin təşəbbüsləri xüsusilə əhəmiyyətlidir. Çünki adıçəkilən qurumların müxtəlif təşəbbüslərindən yaranan rəsmi yanaşmaları əksər hallarda həmin təşkilatlara üzv dövlətlər üçün öhdəlik xarakteri daşıyır.

### *Avropa Şurasının (AŞ) mövqeyini ifadə edən rəsmi sənədlər*

AŞ Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin (YRHK) **196 sayılı «Su idarəçiliyi: Avropanın 4-cü Ümumdünya Su Forumuna töhfəsi haqqında»** Tövsiyyəsində qeyd olunur ki, su bütün insanların ortaq mülkiyyətidir. Bu səbəbdən suya bərabər çıxış və su təchizatında demokratik idarəçilik 21-ci əsrin başlanğıcının əsas çağırışlarından biridir. Qurum 1,2 milyard nəfərin (hər 5 nəfərdən birinin) içməli suya təminatlı çıxışının olmamasından narahatdır və təşkilatın mövqeyi budur ki, suyun keyfiyyətinə effektiv nəzarətin təmin edilməməsi dünyada uşaq ölümünün başlıca səbəblərindəndir. Hər il 3 milyon uşaq keyfiyyətli suya çıxışın olmaması səbəbindən ölür. Konqres hesab edir ki, təbiət etibarını ilə su əmtəə deyil və o, ictimai mülkiyyətdir, tükənən sərvətdir. Su sosial, iqtisadi, mədəni və ekoloji sərvət olduğundan su idarəçiliyi ilə bağlı məsuliyyət bütün idarəetmə səviyyələri (mərkəzi, regional və yeroi hakimiyyətlər) arasında bölüşdürülməli, onların koordinasiya olunmuş fəaliyyəti təmin olunmalıdır. AŞ tövsiyyə edir ki, su idarəçiliyini yaxşılaşdırmaq üçün qərar qəbulu və idarəetmə əksmərkəzləşdirilməli, yerli və regional hakimiyyətlərin su idarəçiliyi ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərlərinə götürməsinə şərait yaradılmalı, onlar bunun üçün uyğun səlahiyyət və resurslarla təmin olunmalıdırlar<sup>15</sup>.

AŞ YRHK-nin **114 sayılı «Yerli özünüidarə orqanları və kommunal müəssisələr haqqında»** Tövsiyyəsində qeyd olunur ki, kommunal xidmətlərin, ilk növbədə su və kanalizasiya xidmətlərinin təqdim edilməsi yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyət sferasına daxil olan əsas vəzifələrdəndir. Kommunal xidmətlərin göstərilməsi bir qayda olaraq subsidiarlıq prinsipi əsasında həyata keçirilməlidir. Konqres hesab edir ki, kommunal xidmətlər sferasının liberallaşdırılması baxımından özəl sektorun bu sahədə rolunun artması, biznes subyektləri sayəsində xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsi, xərclərin azalması, xidmətlərin diversifikasiya olunması və xidmətlərin təqdim olunmasında yeniliklərin tətbiqi müsbət tendensiya olsa da, özəl sektor adətən öz biznes maraqlarını ictimai maraqlarından üstün tutmağa meyli olur, kommunal xidmətlərin təqdim olunmasında ictimai nəzarətin təmin edilməsinə, optimal səviyyədə deyil, maksimum həddə mənfəət götürməyə çalışır. Odur ki, üzv ölkələr kommunal xidmətlərlə bağlı mükəmməl qanunvericilik bazası yaratmalı, bu sahədə inhisarçılığın və oliqopolianın yaranmasının qarşısını almalıdır. Yerli hakimiyyətlərə tövsiyyə edilir ki, bir çox hallarda

<sup>15</sup>

<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=995129&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

mühüm sosial funksiyalar yerinə yetirən kommunal xidmət müəssisələrini mülkiyyətlərində saxlasınlar və onların məcburi qaydada satışına təşəbbüs göstərməsinlər<sup>16</sup>.

AŞ YRHK-nin 132 sayılı «Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası nöqtəyindən bələdiyyə əmlakı haqqında haqqında» Tövsiyyəsində qeyd edilir ki, yerli özünüidarə orqanları özlərinin şirkətlərini təsis edə, yaxud müəyyən əmlakını və aktivlərini ortaqlıq idarəetməyə verməklə digər bələdiyyələrlə birgə asosiasiyalar yarada bilər<sup>17</sup>.

AŞ YRHK-nin 259 sayılı «Davamlı inkişaf üçün ictimai əhəmiyyətli su və kanalizasiya xidmətləri haqqında» Tövsiyyəsində yerli səviyyədə su idarəçiliyi ilə bağlı əsas səlahiyyətlərin yerli və regional hakimiyyətlərə həvalə olunmasının məqsədəuyğunluğu xüsusi vurğulanır və bununla əlaqədar üzv-dövlətlərə çağırış edilir. Sənəddə qeyd edilir ki, yerli və regional hakimiyyətlər əhalinin içməli su təchizatında, həmçinin su menecmenti modelinin seçilməsində əhəmiyyətli rola malik olmalıdır<sup>18</sup>.

### *İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı mövqeyi*<sup>19</sup>

Bu təşkilatın yanaşmasına görə, içməli su təchizatı sektorunda idarəetmə əksmərkəzləşdirilməli və sektorun əsas oyunçuları kimi yerli özünüidarə qurumları və özəl sektor çıxış etməlidir. Məsələn, 2000-ci ildə təşkilatın təşəbbüsü ilə Almata şəhərində təşkil olunan «Yeni müstəqil dövlətlərdə şəhər yaşayış məntəqələrinin su təchizatı və kanalizasiya xidmətlərinin idarə olunması sahəsində islahatlara dair Rəhbər Prinsiplər» adlı sənəddə qeyd olunur ki, su idarəçiliyində milli hökumətlərin rolu aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- **Su təchizatı sektorunun əksmərkəzləşdirilməsi və xidmətlərlə bağlı idarəetmə səlahiyyətlərinin bələdiyyələrə ötürülməsi barədə qərar qəbul etməli, yerli özünüidarə orqanlarının bu prosesdə rolu hüquqi aktlarla dəqiq müəyyən etməli;**
- **Su təchizatı sisteminin hüquqi statusunu müəyyənləşdirməli;**
- **İctimaiyyətin su təchizatı sektorunda islahatlar prosesinə cəlb olunması mexanizmlərini işləyib hazırlamalı.**

Təşkilatın «Özəl sektorun su təchizatı sektorunda iştirakına dair Prinsipləri» adlı sənədinin əsas müddəalarına daxildir:

- **Hökumət özəl sektorun içməli su təchizatının idarəçiliyinə mümkün cəlbinin forma və üsullarını müəyyən etməlidir;**

<sup>16</sup>

<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=942721&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

<sup>17</sup>

<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=935977&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

<sup>18</sup>

[https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CG%2816%296REP&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C#P131\\_10538](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CG%2816%296REP&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C#P131_10538)

<sup>19</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года.

- **İçməli su təchizatı sektoruna özəl investisiyaların cəlb olunmasının hüquqi əsaslarını işləyib hazırlamalıdır;**
- **Dövlət və özəl sektorun bu sahədə əməkdaşlığı üçün başlıca prioritet ictimai rifahın yüksəldilməsi olmalıdır;**
- **Özəl sektorun dövlət tərəfindən dəstəklənməsi üçün institusional baza mükəmməl olmalıdır;**
- **Partnyorlar işgüzar davranışlarında məsuliyyətli olmağa həvəsləndirilməlidir.**

Təqdim olunan bu 5 müddəa çərçivəsində İƏİT özəl sektorun su təchizatı sektorunda iştirakına dair 24 müxtəlif prinsip müəyyənləşdirib. Məsələn, içməli su sektorunda rəqabət mühitinin qorunması, maraqlı tərəflərin sahənin islahatlarına cəlb olunması, özəl sektoru təmsil edən agentlərin maliyyə bazarına çıxışının asanlaşdırılması, qurumlararası əməkdaşlıq mexanizmlərinin formalaşdırılması, layihələrlə bağlı informasiyaların ictimaiyyət üçün tam açıq olması, mübahisələrin həllinə dair dəqiq hüquqi mexanizmlərin mövcudluğu və s. həmin prinsiplər sırasındadır.

### *Avropa Birliyinin (AB) əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı təşəbbüsləri<sup>20</sup>*

Əhalinin keyfiyyətli içməli suya əlçatanlığının təmin olunması və içməli su mənbələrinin çirklənmədən qorunması artıq uzun illərdir AB-nin fəaliyyətinin əsas prioritetlərindən biri olaraq qalır. Hələ 1973-cü ildə Birliyin bu sahə ilə bağlı ilk qanunvericilik aktı qəbul olunmuşdu. Həmin dövrdən indiyədək AB quruma üzv dövlətlərin milli su siyasətinin işlənməsində həlledici rol oynayır. Təşkilatın əhalinin su təminatı ilə bağlı yanaşmaları 2 sənəddə - «Su haqqında Çərçivə Direktivi» və «İçməli suyun keyfiyyətinə dair Direktiv» adlı qanunvericilik aktlarında əks olunub.

Hər 2 sənədin əsas məqsədlərindən biri məhz Avropada yeraltı və səth sularının mühafizə rejiminin müəyyən olunmasıdır. 2015-ci ilədək içməli su kimi istifadə olunan bütün yeraltı və səth sularının «yaxşı status» qazanması öhdəlik olaraq müəyyənləşdirilib. «Yaxşı status» anlayışı bütün sututarların effektiv qorunmasını, ekoloji, bioloji və kimyəvi parametrlər üzrə suyun keyfiyyətinin minimum zəruri standartlara cavab verməsini nəzərdə tutur. Direktiv həmçinin kəmiyyət baxımından içməli suya əlçatanlıq səviyyəsinə tələblər müəyyənləşdirir. Həmin tələbə əsasən, bir nəfər üçün gündəlik yol verilən içməli suyun əlçatanlıq səviyyəsi 20 litr təşkil edir.

2002-ci ildən etibarən AB dünyanın müxtəlif ölkələrinin içməli su təchizatı ilə əlaqədar Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə yetişməsi üçün «Avropa Birliyinin Su Təşəbbüsləri» adlı proqramın icrasına başlayıb. Həmin proqram Şərqi Avropa, Cənubi Qafqaz, Orta Asiya, Latin Amerikasını və Aralıq Dənizi ölkələrində su resurslarının idarə olunması sisteminin təkmilləşdirilməsinə dəstək verilməsi məqsədilə icra olunur. Proqramın içməli su təchizatı ilə bağlı 2 başlıca fokusu var: yoxsul ərazilərlə bağlı su təchizatı proqramlarının dəstəklənməsi və su resurslarının inteqrasiya olunmuş idarəetmə sisteminin formalaşmasına yardım göstərilməsi.

<sup>20</sup> Сближение с водной политикой Европейского Союза (ЕС). Краткий путеводитель для стран-партнеров по Европейской политике добрососедства, и России.



## **Azərbaycanda sistemin islahatı üçün təklif olunan mümkün olunan alternativlər**

Dünya təcrübəsində kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təchizatının müxtəlif modelləri mövcuddur. Bu modellərin düzgün seçilməsi su idarəçiliyinin effektivliyini artırmaqla yanaşı kənd əhalisinin keyfiyyətli və fasiləsiz içməli suya əlçatanlığını yüksəldir. Reallıq ondan ibarətdir ki, hansı modellərin seçilməsindən asılı olmayaraq strateji əhəmiyyət daşıyan su infrastrukturunun qurulmasına dövlətin ümumi nəzarəti və dəstəyi tələb olunur.

Təcrübələr göstərir ki, hökumət su təminatının yaxşılaşdırılmasında əsasən 3 rola malikdir:

**Köməkçi rolu** – sahə təşkilatları arasında effektiv balansın qurulmasından və standartların yaradılması və tənzimlənməsi də daxil olmaqla qərar qəbulundan ibarətdir.

**Maliyyəçi rolu** – məqsədli subsidiyaların verilməsindən və yerli su təminatı problemlərinin həllinin dəstəklənməsindən ibarətdir.

**Birbaşa təchizatçı (bəzi hallarda) rolu** - əhalinin kasıb təbəqəsi üçün nəzərdə tutulmuş xidmətdən ibarətdir.

Hökumətin rolu, o cümlədən müdaxilə tədbirlərinin seçimi ölkələrdən və infrastrukturun yerləşdiyi ərazidən (şəhər və ya kənd yerləri) asılıdır.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Azərbaycanın kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün hökumətə aşağıdakı 3 alternativ mexanizmləri təklif edir.

1. *«Azərsu» ASC vasitəsilə kəndlərin içməli su təminatı sisteminin idarə edilməsi*
2. *Bələdiyyələr vasitəsilə kəndlərin içməli su təchizatının idarə edilməsi*
3. *Kənd yaşayış məntəqələrində içməli su sistemlərinin özəl sektorun idarəçiliyinə verilməsi*

Bu mexanizmlər dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış, tam və ya qismən uğur qazanmış modellərin təhlili əsasında, habelə Azərbaycanda mövcud olan su idarəçiliyi sisteminin reallıqları nəzərə alınmaqla hazırlanıb.

İndi isə həmin mexanizmlərin hər birini ayrı-ayrılıqda təhlil edək.

### **1-ci alternativ. «Azərsu» ASC vasitəsilə kəndlərin içməli su təminatı sisteminin idarə edilməsi**

Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsində ölkədə su obyektləri üzərində 3 - dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətin mövcudluğu göstərilir. Ancaq təcrübədə nə bələdiyyələrin, nə də xüsusi mülkiyyətin içməli su infrastrukturunun qurulması və idarə edilməsi təcrübəsi geniş yayılıb. Bir sıra ərazilərdə müşahidə edilən tək-tük təcrübələr isə daha çox systemsiz, özfəaliyyətə əsaslanan təcrübələrdir. Üstəgəl qüvvədə olan qanunvericilik aktlarında kənd yerlərinin içməli su təchizatı ilə bağlı bələdiyyələrlə dövlət hakimiyyət orqanları arasında hüquqi öhdəliklər, vəzifə və səlahiyyətlər dəqiq müəyyən edilməməsi bu sahədə bələdiyyə və ya özəl qurumların perspektivini şübhə altına qoyur.

Bu gün ölkədə içməli su sisteminin idarəçiliyinin yeganə iştirakçısı bütün səhmləri dövlətə məxsus olan “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətidir. Lakin bu Cəmiyyət də yalnız iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində su təchizatına birbaşa məsuldur və kənd yerlərində onun fəaliyyəti yoxdur.

“Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ölkə prezidentinin 2004-cü il 11 iyun tarixli, 252 nömrəli Sərəncamı ilə Abşeron Regional Səhmdar Su Cəmiyyətinin bazasında yaradılıb. Cəmiyyətin əsas funksiyaları, qısaca desək, respublika ərazisində su təchizatını və kanalizasiya xidmətini təşkil etmək və bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi barədə təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir<sup>21</sup>. Hazırda Cəmiyyətin tabeliyində 10 hüquqi şəxs olmayan, 8 hüquqi şəxs olan təşkilat mövcuddur.

“Azərsu” ASC sovet dövründə qurulmuş mərkəzləşdirilmiş su sistemlərinin idarədilməsi səlahiyyətini üzərinə götürüb. Cəmiyyətin kifayət qədər geniş səlahiyyəti var. Bunlara əsasən aşağıdakılar daxildir<sup>22</sup>:

- tabeliyindəki sutəmizləyici qurğuların, nasos stansiyalarının, su kəmərlərinin istismarı, layihələndirilməsi, inşası, təmiri və onlara texniki xidmət göstərilməsi işlərinə nəzarət etmək;
- tullantı sularını kənar etmək və təmizləmək üçün kanalizasiya qurğuları və sistemlərinin ahəngdar işi üzrə tabeliyində olan aidiyyəti təşkilatların fəaliyyətini təşkil edir və onlara nəzarəti həyata keçirir;
- su təchizatı və kanalizasiya sistemi obyektlərində qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş sanitariya-mühafizə zonalarının yaradılması və ona nəzarət rejiminin həyata keçirilməsini təmin edir;
- su və kanalizasiya xətlərinə qoşulmalar üçün hüquqi və fiziki şəxslərin müraciətləri əsasında mövcud sistem və qurğuların texnoloji imkanlarını nəzərə alaraq, müvafiq texniki şərtlər verir və həmin şərtlərə əməl edilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirir;
- dövlət normalarına müvafiq olaraq içməli, məişət-təsərrüfat və sənaye-çirkab sularının keyfiyyət göstəricilərinin analitik nəzarətini təşkil edir;
- su sayğaclarının istehsalı, təmiri, yoxlanılması və sınaqdan keçirilməsi işlərində iştirak edir;
- su təchizatı və kanalizasiya sistemi kompleksinin fəaliyyətinin ümumi qaydalarını müəyyən edən müvafiq qanunvericilik aktlarının layihələrinin hazırlanması, zəruri hallarda qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər edilməsi barədə təkliflərlə çıxış edir;
- texnoloji proseslərdə istifadə edilən avadanlıq, cihaz və sair mal-materialların istismar müddətinin başa çatması və (və ya) yararsız hala düşməsi nəticəsində alınan qara və əlvan metal qırıntılarının toplanması, təkrar istifadə edilməsi və satışını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təşkil edir;

<sup>21</sup> “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Nizamnaməsi. <http://www.azersu.az/41-Nizamnam%C9%99>

<sup>22</sup> “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Nizamnaməsi. <http://www.azersu.az/41-Nizamnam%C9%99>

- su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması istiqamətində tələb olunan investisiya proqramlarının hazırlanmasında iştirak edir;
- yaşayış məntəqələrində su və kanalizasiya təsərrüfatının inkişafı məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları ilə birlikdə tədbirlər planı hazırlayır;
- tabeliyində olan təşkilatların texniki-iqtisadi və maliyyə vəziyyətini təhlil edir, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi barədə təkliflər verir;

Ölkədə içməli su idarəçiliyində bələdiyyələrin və özəl qurumların iştirak imkanlarının məhdudluğunu, eyni zamanda "Azərsu" ASC-nin su təchizətə sahəsində müəyyən iş təcrübəsinin olduğunu nəzərə alsaq, ölkənin bütün kəndlərində su infrastrukturunun idarə edilməsinin yeganə, həmçinin bu sahədə təkbaşına inhisarçı mövqeyə malik dövlət qurumu tərəfindən həyata keçirilməsi alternativ bir mexanizmi təşkil edə bilər.

### **Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı**

Kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təchizatının yaxşılaşdırılması üçün təklif olunan alternativ variantı qısaca bu cür ifadə etmək mümkündür: **Dövlət müəssisəsi olan «Azərsu» ASC vasitəsilə kəndlərin içməli su təminatı sistemi qurulur və idarə edilir**

Göründüyü kimi, bu alternativin tətbiq olunacağı təqdirdə «Azərsu» ASC-nin fəaliyyət dairəsi genişlənir və kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun qurulması işləri və içməli su idarəçiliyi bütünlüklə bu quruma tapşırılır.

Bu alternativin reallaşdırılması üçün bir sıra addımların atılması vacibdir:

1. **Kənd yerlərində mövcud olan su mənbələri (artezianlar) inventarlaşdırılır.** Araşdırmalar göstərir ki, bir sıra artezianların mülkiyyət hüququnun kimə məxsus olması hələ də dəqiqləşməyib. Bəzi artezianlar bələdiyyələrin sərəncamına verildiyi halda digərlərinin mülkiyyətçisi məlum deyil. Eyni zamanda istifadə olunmamış, təmirə saxlanılmış və ya fəaliyyətini başa vurmuş artezianlar da mövcuddur. Bütün su mənbələrinin inventarlaşdırılmasının aparılması mülkiyyət problemlərini həll etməklə yanaşı su mənbələrinin real mənzərəsini ortaya qoyacaq və gələcəkdə yeni su mənbələrinin tapılmasının nə dərəcədə zəruri olmasını müəyyənləşdirəcək.
2. **Bələdiyyələrin mülkiyyətində olan su mənbələri icarə əsasında "Azərsu" ASC-nin istifadəsinə verilir.** Bələdiyyə mülkiyyətində olan artezianlar Cəmiyyətə icarəyə verilir. Bu halda qarşılıqlı razılıq əsasında Cəmiyyət artezianlardan istifadəyə görə yerli büdcəyə icarə haqqı ödəyir.
3. **Rayonlarda "Azərsu" ASC-nin törəmə müəssisələri yaradılır.** Qanunvericilik əsasında bütün rayonlarda "Azərsu" ASC-nin törəmə müəssisələri (törəmə səhmdar cəmiyyətləri) yaradılır və konkret inzibati ərazi vahidinin içməli su idarəçiliyi həmin müəssisələrə həvalə edilir.

**4. Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatı istisnasız olaraq dövlət proqramları vasitəsilə həyata keçirilir.**

Bu alternativ reallaşacağı təqdirdə kənd yerləri üçün spesifik tarif sistemi, sudan istifadənin uçotu qaydaları, suyun keyfiyyətinə nəzarət mexanizmləri yaradılır.

**Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

*Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:*

- Qanunvericilik baxımından ciddi islahatlar tələb etmir
- İçməli su infrastrukturunun idarə edilməsi gəlirli sahə deyil və kifayət qədər xərc tələb edir. Buna görə bütün rayon ərazisinə bir müəssisənin xidmət etməsi «miqyas effekti»ni artırır və su təchizatı xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşür.
- İçməli suyun tarifinin aşağı səviyyədə saxlanmasına imkan verir
- “Azərsu” ASC içməli su infrastrukturunun qurulması və idarə edilməsi üçün zəruri kadr potensialına və maddi texniki bazaya malikdir
- Siyasi mümkünlük baxımından hökumətin qədul etməsi ehtimalı yüksəkdir

*Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:*

- Ölkədə əksmərkəzləşmə islahatlarının aparılmasının qarşısını alır
- Yerli özünüidarə qurumlarının səlahiyyətlərinin daha da məhdudlaşdırır, maliyyə potensialını zəiflədir. Bununla da bələdiyyələrin əhali arasında nüfuzunun daha da zəifləməsinə gətirib çıxaracaq, cəmiyyətdə mövcud olan “bələdiyyələrin lazımsız qurum olması” fikirini möhkəmləndirəcək.
- Yerli vergilərin yığılmasına mənfi təsir göstərir. Yerli problemlərin, o cümlədən içməli su təchizatının dövlət qurumları və dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına həllini tapması əhalinin yerli vergiləri ödəməkdə maraqsız edir.
- Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin qəbul etdiyi tövsiyələrə ziddir. Çünki bu Tövsiyələrdə göstərilir ki, su idarəçiliylə bağlı məsuliyyət bütün idarəetmə səviyyələri (mərkəzi, regional və yerli hakimiyyətlər) arasında bölüşdürülməlidir.
- Əhalinin içməli su təchizatı, o cümlədən suyun qiymətinin müəyyənləşməsi və güzəşt qruplarının müəyyən edilməsi ilə bağlı qərar qəbuluna təsir etmək imkanları yoxdur.
- İçməli su təchizatı sisteminin bir qurumun inhisarında olması ölkədə rəqabət mühitini pozur, bu işə əhaliyə göstərilən xidmətin keyfiyyətini yüksəlməsini stimullaşdırmır.

## ***2-ci alternativ. Bələdiyyə və ya bələdiyyə müəssisələri vasitəsilə kəndlərin içməli su təchizatının idarə edilməsi***

Bələdiyyə və ya bələdiyyə müəssisələri tərəfindən içməli su təchizatının idarə edilməsi beynəlxalq təcrübədə geniş yayılıb.

Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin (AŞ YRHK) üzv ölkərə verdiyi Tövsiyələrə görə, kommunal xidmətlərin təqdim olunması, o cümlədən su idarəçiliyi bir qayda olaraq subsidiarlıq prinsipi əsasında həyata keçirilməlidir və bu xidmətlər yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyət sferasına daxil olan əsas vəzifələrdəndir. AŞ YRHK **196 sayılı «Su idarəçiliyi: Avropanın 4-cü Dünya Su Forumuna töhfəsi haqqında» Tövsiyəsində**<sup>23</sup> qeyd edilir ki, su sosial, iqtisadi, mədəni və ekoloji sərvət olduğundan su idarəçiliylə bağlı məsuliyyət bütün idarəetmə səviyyələri (mərkəzi, regional və yerli hakimiyyətlər) arasında bölüşdürülməli, onların koordinasiya olunmuş fəaliyyəti təmin olunmalıdır. Konqres tövsiyyə edir ki, su idarəçiliyini yaxşılaşdırmaq üçün qərar qəbulu və idarəetmə əksmərkəzləşdirilməli, yerli və regional hakimiyyətlərin su idarəçiliyi ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərlərinə götürməsinə şərait yaradılmalı, onlar bunun üçün uyğun səlahiyyət və resurslarla təmin olunmalıdırlar. AŞ YRHK-nin **114 sayılı «Yerli özünüidarə orqanları və kommunal müəssisələr haqqında» Tövsiyəsində**<sup>24</sup> göstərilir ki, kommunal xidmətlərin, ilk növbədə su və kanalizasiya xidmətlərinin təqdim olunması yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyət sferasına daxil olan əsas vəzifələrdəndir. Tövsiyədə eyni zamanda qeyd edilir ki, kommunal xidmətlər sferasının liberallaşdırılması baxımından özəl sektorun bu sahədə rolunun artması, biznes subyektləri sayəsində xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsi, xərclərin azalması, xidmətlərin diversifikasiya olunması və xidmətlərin təqdim olunmasında yeniliklərin tətbiqi müsbət tendensiya olsa da, özəl sektor adətən öz biznes maraqlarını ictimai maraqlarından üstün tutmağa meyli olur, kommunal xidmətlərin təqdim olunmasında ictimai nəzarətin təmin edilməsinə, optimal səviyyədə deyil, maksimum həddə mənfəət götürməyə çalışır. Odur ki, yerli hakimiyyətlərdən xahiş olunur ki, bir çox hallarda mühüm sosial funksiyalar yerinə yetirən kommunal xidmət müəssisələrini mülkiyyətlərində saxlasınlar və onların məcburi qaydada satışına təşəbbüs göstərməsinlər. AŞ YRHK-nin **132 sayılı «Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası nöqtəyi-nəzərindən bələdiyyə əmlakı haqqında haqqında» Tövsiyəsində**<sup>25</sup> əsasən yerli özünüidarə orqanları özlərinin şirkətlərini təsis edər, yaxud müəyyən əmlakını və aktivlərini ortaq idarəetməyə verməklə digər bələdiyyələrlə birgə assosiasiyalar yarada bilər. AŞ YRHK-nin **259 sayılı «Davamlı inkişaf üçün ictimai əhəmiyyətli su və kanalizasiya xidmətləri haqqında» Tövsiyəsində**<sup>26</sup> də yerli səviyyədə su idarəçiliyi ilə bağlı əsas səlahiyyətlərin yerli və regional hakimiyyətlərə həvalə olunması məqsəduyğun bilinir və üzv dövlətlərə çağırış edilir.

Bir sıra ölkələrdə kənd yerlərində içməli su idarəçiliyi bələdiyyə və ya bələdiyyə müəssisəsi tərəfindən həyata keçirilir.

<sup>23</sup> Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin rəsmi internet saytı. [www.coe.int](http://www.coe.int)

<sup>24</sup> Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin rəsmi internet saytı. [www.coe.int](http://www.coe.int)

<sup>25</sup> Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin rəsmi internet saytı. [www.coe.int](http://www.coe.int)

<sup>26</sup> Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin rəsmi internet saytı. [www.coe.int](http://www.coe.int)

**Macarıstanda**<sup>27</sup> 1990-cı ilə qədər su təminatı üzrə kommunal xidmətlər 28 bələdiyyə və 5 regional dövlət su kəmərlərinin təmizləyici qurğuları tərəfindən göstərilirdi. 1990-cı ildən yeni qanunla 5 regional sutəmizləyici qurğular (STQ) istisna olmaqla bütün funksiyalar bələdiyyələrə verilib. Nəticədə 28 STQ 300-dən çox yeni şirkətə bölündü. Şirkətlərin çoxalması prosesi bu gün də davam edir. Bələdiyyələr və icmalar yeni su təchizatı şirkətləri yaradırlar. Əhalinin əksər hissəsinə iri şirkətlər xidmət göstərirlər. **Avstriyada** yerli səviyyədə içməli su təchizatının təşkili məsuliyyəti bələdiyyələrin və icmaların səlahiyyət dairəsinə aid edilib. Ölkə üzrə su istehlakçılarının 21%-nə bələdiyyələrarası su birlikləri, 59%-nə isə bələdiyyələrin su təchizatı müəssisələri xidmət göstərir. Avstriyada 125 bələdiyyə su birliyi, 1900 bələdiyyə müəssisəsi mövcuddur. **Fransada** da oxşar vəziyyətdir. Əhalinin içməli su təminatının təşkili bilavasitə bələdiyyələrin səlahiyyət sferasına daxildir. Yerli özünüidarə qurumlarının təxminən 70%-i bilavasitə su təchizatı üzrə ixtisaslaşmış birliklərdə təmsil olunurlar. Yerdə qalan 10 minə yaxın bələdiyyə ərazisinin içməli su təchizatını bilavasitə özləri həyata keçirirlər. Hazırda ölkədə 16,2 min içməli su təchizatı müəssisəsi fəaliyyət göstərir. **Polşada** qanunvericiliyə görə, bələdiyyələr yerli səviyyədə içməli su təchizatını ya bələdiyyə birlikləri formalaşdırmaqla, ya idarəetmə müqaviləsi əsasında öz səlahiyyətlərini kommertiya təşkilatlarına həvalə etməklə, ya da səhmlərinin 100%-i ayrıca bələdiyyəyə məxsus səhmdar cəmiyyət təsis etməklə həyata keçirə bilər. **Estoniyada** yerli səviyyədə içməli su təminatı bilavasitə bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aiddir. Kiçik bələdiyyələrdə içməli su təchizatı ilə bilavasitə bələdiyyələrin su departamentləri, böyük bələdiyyələrdə idarəedici (və ya icarədar) su şirkətləri tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycanda bələdiyyələrin özləri tərəfindən içməli su idarəçiliyinin təşkili təcrübələri<sup>28</sup> az da olsa mövcuddur. Quba rayonunun **Timiryazev və Alekseyevka** kəndlərində əhalinin içməli su təminatı bələdiyyə tərəfindən görülür. Timiryazev və Zirik kəndlərini özündə birləşdirən Timiryazev bələdiyyəsində təxminən 3100 nəfər yaşayır və yerli büdcənin həcmi 41000 manatdır. Kəndlərdə içməli su idarəçiliyi 2000-ci ildən başlayaraq bələdiyyə tərəfindən həyata keçirilir. Bələdiyyənin nəzdində su idarəsi yaradılıb və idarədə ümumilikdə 8 nəfər işləyir. Adambaşına 60 qəpik su pulu yığılır. Çatışmayan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir. Alekseyevka bələdiyyəsinin əhalisinin sayı təxminən 3000 nəfərdir. Bələdiyyə nəzdində fəaliyyət göstərən su departamentində 4 nəfər işləyir. Bələdiyyə adambaşına 60 qəpik məbləğində tarif müəyyən olunub. Su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün vəsait çatışmadıqda bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir. 3000 nəfər sakinin yaşadığı **Bərdə rayonunun Alaçadırlı bələdiyyəsində** də su departamenti fəaliyyət göstərir. Bələdiyyənin illik büdcəsi təxminən 9000 manatdır. Bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin içməli su təminatını yaxşılaşdırmaq üçün bələdiyyə su xətləri çəkib və sudan istifadəyə dair tarif tətbiq edib. Bələdiyyədə içməli sudan istifadəyə görə tarif ailəbaşı hesabına tətbiq edilir. Ailə üzvlərinin sayından asılı olmayaraq ayda hər bir ailədən sudan istifadəyə görə 2 manat məbləğində pul yığılır. Su xətlərinin kapital təmiri üçün tələb olunan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir.

<sup>27</sup> Проект "Водоканалы России XXI века". Международная практика. Венгрия. Водоканал-Инвест-Консалтинг. www.vkh21.ru

<sup>28</sup> Bələdiyyələrin içməli su təchizatı sistemində tariflərin müəyyən edilməsi mexanizmləri. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi. Bakı. 2011. www.sei.az

Mövcud bələdiyyə qanunvericiliyi yerli özünüidarə qurumlarına öz mülkiyyətlərində olan su təsərrüfatı obyektlərini idarə etmək hüququ verir.

**“Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanunun 7.1.-ci maddəsində** göstərilir ki, bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunması bələdiyyələrin özləri və ya onların yaratdıqları su təsərrüfatı müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir. Növbəti maddədə yazılıb ki, bələdiyyələr tərəfindən yaradılan su təsərrüfatı müəssisələri bələdiyyələrin tabeçiliyində olan hüquqi şəxsdir, istehsal (təsərrüfat) hesabı əsasında fəaliyyət göstərilir. 7.3.-cü maddədə isə bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektləri bələdiyyələrin su təsərrüfatı müəssisələrinin daimi idarəçiliyinə verilməsi qeyd edilib.

Adı çəkilən Qanuna görə, bələdiyyələrin su təsərrüfatı müəssisələrinin bələdiyyə mülkiyyətində olan su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunması üzrə vəzifələrinə aşağıdakılar aiddir: (**Maddə 20**)

- əhalinin tələb olunan miqdarda içməli, təsərrüfat-məişət təyinatlı və digər sahələrdə istifadə olunan su ilə təchizatını təşkil etmək;
- bələdiyyələrin mülkiyyətinə və ya onların idarəçiliyinə verilmiş su obyektlərinin, su təsərrüfatı sistemləri və qurğularının istismarı işlərini təşkil etmək;
- tullantı suları imkan daxilində təmizlənərək təkrar dövriyyəyə yönəltmək və ya zərərsizləşdirərək istehsal sahələrindən, şəhər və qəsəbələrdən kənara axıdılmasını təşkil etmək;
- sudan istifadə zamanı ətraf mühitin mühafizəsinə və ekoloji tələblərə riayət etmək;
- sudan istifadənin uçot və hesabatı işlərini təşkil etmək;
- bələdiyyə mülkiyyətində olan meliorasiya və irriqasiya sistemlərindən istifadə edən hüquqi və fiziki şəxslərdən həmin obyektlərin saz vəziyyətdə saxlanmasına və onların korlanmasının qarşısının alınmasına nəzarət etmək;
- bələdiyyə ərazisi daxilində onun mülkiyyətində və idarəçiliyində olan su anbarları, dəryaçaqlar və sututarlar vasitəsilə su axınlarının tənzimlənməsini təmin etmək;

Azərbaycanın qoşulduğu Avropa Şurasının qəbul etdiyi Təvsiyələr, beynəlxalq təcrübənin təhlili kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasında bələdiyyələrin rolunun yüksək olduğunu göstərir və mövcud qanunvericilik yerli səviyyədə su idarəçiliyində bələdiyyələrin iştirak hüququnu verir.

### **Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı**

Kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təchizatının yaxşılaşdırılması üçün təklif olunan alternativ variantı bu cür ifadə etmək mümkündür: **Bələdiyyə və ya onların yaratdıqları qurumlar (su departamentləri, müəssisələr, birliklər) vasitəsilə kəndlərin içməli su təchizatının idarə edilməsi**

Bələdiyyələrin kənd yerlərində içməli su idarəçiliyi əsasən 3 formada qurula bilər.

1. **Bələdiyyələrin su departamentləri vasitəsilə.** Bu halda bələdiyyələr su idarəçiliyində birbaşa iştirak edirlər. Bunun üçün bələdiyyələrin nəzdində su departamentləri yaradılır və ərazinin su təminatı departament

vasitəsilə həyata keçirilir. Əhalisinin sayı az olan bələdiyyələrdə su idarəçiliyi rentabelli deyil, xərclər baha başa gəlir. Bu halda yerli büdcə və dövlət büdcəsindən ayrılan məqsədli maliyyə yardımları hesabına bələdiyyələr su təminatını tənzimləyir.

2. **Bələdiyyələrin su müəssisələri vasitəsilə.** Qanunvericiliyə uyğun olaraq bələdiyyə müəssisəsi yaradılır. Müəssisə ayrıca hüquqi şəxs statusuna malik olmaqla kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olur. Müəssisənin fəaliyyəti istisnasız olaraq ərazidə içməli su infrastrukturunun qurulması, idarə edilməsi, habelə su pulunun yığılması işlərinin həyata keçirəcək. Sudan istifadəyə görə vəsaitin başqa yerli problemin həllinə yox, ancaq su infrastrukturunun saxlanmasına yönəldilməsi baxımından ixtisaslaşmış müəssisənin yaradılması əlverişlidir.
3. **Bələdiyyə birlikləri vasitəsilə.** Bir neçə müəssisə qarşılıqlı razılıq əsasında birgə müəssisə yaradır. Yaradılmış su müəssisəsi eyni zamanda bir neçə bələdiyyə əhalisinə xidmət göstərir. Bu birliklər əhalisinin sayı az olan bələdiyyələrdə tətbiq edilir. Çünki əhalinin sayı az olduqda xidmət sərfəli olmur, tarif yüksək olur. Digər tərəfdən yaxın qonşu olan bir neçə bələdiyyə ərzisindən keçən su xətləri ola bilər və bu xətlərə yeganə müəssisə tərəfindən xidmət göstərilməsi daha effektivdir.

Bu alternativin reallaşdırılması üçün bir sıra addımların atılması vacibdir:

1. Kənd yerlərində mövcud olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ təmin olunur. Kənd yerlərində tam və qismən işlək vəziyyət olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ araşdırılır və bütün artezianlar istisnasız olaraq bələdiyyələrin sərəncamına verilir.
2. Qanunvericilikdə, xüsusən də Mülki Məcəllədə bələdiyyə müəssisələrinin yaradılmasına zəruri dəyişiklik edilir və mövcud ziddiyyətlər aradan qaldırılır. Məcəllədə kommersiya hüquqi şəxsləri sırasına "unitar müəssisə" növü daxil edilir və bələdiyyə müəssisələrinin unitar tipində yaradılmasının hüquqi əsasları yaradılır.
3. İçməli su təsərrüfatı obyektlərinin aşağıdakı şəkildə təsnifatı aparılır:
  - *Milli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*
  - *Yerli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*Milli səviyyəli su təsərrüfatı obyektləri dövlətin, yerli səviyyəli obyektlər isə bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilir.
4. Yerli içməli su təsərrüfatının saxlanması və idarə edilməsi üçün dövlət büdcəsindən hər il bələdiyyələrə məqsədli maliyyə yardımları ayrılır



5. Çaylar ətrafında su anbarlarının, nasos stansiyaların qurulması və idarə edilməsi işləri "Azərsu" ASC-nin sərəncamında qalır.
6. Əhalisinin sayı az olan bələdiyyələrdə müəssisə yaradılması iqtisadi baxımdan səmərəli olmadığından bu yerlərdə bələdiyyə departamenti yaradılır və infrastrukturun idarə edilməsi bu departamentə həvalə olunur

### **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

#### ***Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:***

- Bələdiyyə qurumlarının səlahiyyətlərinin artmasına və bununla da əhali arasında nüfuzunun yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq.
- Dövlət büdcəsində yerli su infrastrukturunun yaradılmasına və idarə edilməsinə yönəldilən vəsaitlərin effektivliyini artırır
- Əhalinin su infrastrukturunun idarə edilməsi, o cümlədən tarif siyasətinin formalaşması ilə bağlı qərar qəbuluna təsir etmək imkanları yüksəkdir.
- Bələdiyyələrarası müəssisənin yaradılması bələdiyyələr arasında əməkdaşlığı yüksəltməklə yanaşı su idarəçiliyində şəffaflığın artmasını və vəsaitlərin xərclənməsində hesabatlılığın təmin olunmasını şərtləndirir. Digər tərəfdən belə idarəetmə infrastrukturun saxlanması xərclərini azaldır, suyun maya dəyərini aşağı salır, kadrların seçilməsi imkanlarını genişləndirir. Belə müəssisələrin ərazidə su resurslarından əziyyət çəkən bələdiyyələrin su mənbələrinə əlverişli çıxışına təminat verir. Beynəlxalq donora və kreditlərə çıxış imkanları artır.
- İçməli su infrastrukturunda baş verən hər hansı mənfi hallara bələdiyyələrin və ya onun yaratdığı müvafiq qurumun çevik və operativ reaksiya vermək və tədbir görmək imkanı artır.
- İçməli su təchizatı sistemində rəqabət mühiti yaradır, bu isə əhaliyə göstərilən xidmətin keyfiyyətinin daim yüksəlməsini, qiymətlərin isə əlverişli həddə saxlanmasını təmin edir.
- Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin qəbul etdiyi tövsiyələrə uyğundur

#### ***Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:***

- Əhali sayı az olan bələdiyyələrdə bu mexanizm sərfəli deyil və «miqyas effekti» azalır
- Su mənbələri olmayan və ya az olan bələdiyyə ərazilərində yeni mənbələrin tapılması xərclərinin çox olması, bələdiyyə büdcəsinin isə imkanı çatmaması sistemin qurulması üçün problem yarada bilər

- Ərazisində su mənbəyi olmayan və ya su mənbəyindən kifayət qədər uzaqda yerləşən bələdiyyələrdə su infrastrukturunun qurulması bələdiyyə imkanı xaricindədir
- Bələdiyyələrarası su müəssisələri yaradıldıqda su mənbəyinə yaxınlıq baxımından az xərcli bələdiyyə sakinlərin ilə çox xərcli bələdiyyə sakinlərini eyni tariflə pul ödəməsi narazılıq yarada bilər.
- Bələdiyyələrin su infrastrukturunun idarə edilməsi ilə bağlı zəruri kadrları yoxdur
- Siyasi baxımdan mexanizmin mərkəzi hakimiyyət tərəfindən qəbul etməsi ehtimalı azdır.

### ***3-ci alternativ. Kənd yaşayış məntəqələrində içməli su sistemlərinin özəl sektorun idarəçiliyinə verilməsi***

Hazırda beynəlxalq təcrübədə əhaliyə özəl sektor tərəfindən kommunal xidmət göstərilməsi halları geniş yayılıb.

Su təchizatı da daxil olmaqla infrastruktur sektorunun vacibliyini əsas götürən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) Şurası 2007-ci ilin martında “Özəl sektorun infrastrukturda iştirakı Prinsipləri”ni təsdiq edib<sup>29</sup>. Sənəd infrastrukturun inkişafına özəl sektoru cəlb etmək istəyən yerli hakimiyyətlər üçün ilkin alət rolunu oynayır. Bu Prinsiplər milli xüsusiyyətlərin və ehtiyacların inkişaf strategiyasının bir hissəsi qismində qiymətləndirilən strateji direktivlərin ardıcıl siyahısından ibarətdir. Siyahı 2 əsas vəzifənin həllinə yönəlib: su təchizatı infrastrukturunu üçün daha əlverişli çərçivə şəraitinin yaradılması və dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının təmin edilməsi

İƏİT-nin su sektorunda özəl sektorun iştirakının 24 prinsipini özünə cəmləşdirən bu sənədi əsasən 5 əsas aspekti nəzərdə tutur. Bu aspektlərə özəl sektorun cəlb edilməsinin üsullarının və təbiətinin müəyyən edilməsi, özəl investisiyalar üçün müvafiq institusional və hüquqi mühitin yaradılması, tərəfdaşların işgüzar davranışlarının genişləndirilməsi və s. daxildir.

Prinsiplər yerli hakimiyyətlər və özəl qurumlar, o cümlədən QHT-lərdən ibarət ekspertlər qrupunun məsləhətləri əsasında işlənib. Bu, son illər özəl sektorun infrastrukturun idarə edilməsində iştirakı prosesində öyrənilmiş dərslərə əsaslanır. Son illər özəl sektorda baş verən dəyişikliklər tendensiyası ondan ibarətdir ki, “ənənəvi” oyunçulardan fərqli olaraq yeni oyunçular qısamüddətli və azriskli razılaşmalara üstünlük verirlər. Bir qayda olaraq belə razılaşmalarda özəl sektorun investisiya öhdəlikləri ya azaldılır, ya da ümumiyyətlə nəzərdə tutulmur.

Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya (ŞAQMA) ölkələri sovet dövrünün yadigarı olan su təchizatı sektorunda oxşar problemlərlə üzləşirlər. Bu sektor bir qayda olaraq istismar üçün yüksək gücə malik, qeyri-effektiv və bahalı hesab olunub. SSRİ-nin dağılmasından sonra infrastrukturun genişlənməsinə yönəldilmiş kapital qoyuluşunun, cari təmir xərclərinin, sistemin saxlanması və rekonstruksiyası xərclərinin azlığı həm şəhər, həm də kənd əhalisinə göstərilən xidmətin səviyyəsinin aşağı düşməsinə gətirib

<sup>29</sup> Private Sector Participation in Water Infrastructure. OECD checklist for public action. 2009

çıxartdı. Bu vəziyyətdən çıxış yolu kimi bəzi ŞAQMA ölkələri özəl sektoru bu sistemə cəlb etdi<sup>30</sup>. Ancaq təcrübə göstərdi ki, su təchizatında özəl sektorun iştirakı rüşeym halındadır. Hətta bu sahədə yaxşı nəticələr əldə etmiş ölkələrdə də ciddi problemlər qalmaqdadır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, su təchizatı sistemində özəl sektorun iştirakına nə problemin tam həlli, nə də son məqsəd kimi baxılır. Bu sektor daha çox su təchizatı sferasında xidmətin keyfiyyətinin və effektivliyin artırılmasının məqsədyönlü aləti hesab olunur. İƏİT təşkilatı ŞAQMA ölkələri arasında aparılmış tədqiqatlar nəticəsində su təchizatı sistemində özəl sektorun iştirakının konkret təcrübəsi ortaya qoyub<sup>31</sup>. Bu təcrübələrin bəziləri uğurlu, bəzilər isə uğursuz olub. Bu ölkələrdə həm oxşar, həm də spesifik problemlər müşahidə edilib. Ümumilikdə aşağıdakı nəticələr əldə edilib:

- **Yüksək səviyyədə qeyri-müəyyənlik və risklər mövcuddur.** Risklər arasında ən ciddiləri bunlardır:
  - *Siyasi risklər* – adekvat sahəvi siyasətin olmaması, zəif hüquqi və institusional bazanın mövcudluğu, ictimaiyyətin özəl sektora inamsızlığı, sektorda şəffaflığın və hesabatlılığın olmaması və s..
  - *Maliyyə riskləri* – hər şeydən əvvəl adekvat olmayan tarif siyasətinin olmaması, kapitala və kreditə əlçatanlılığın zəif olması ilə bağlı
  - *Razılaşma riskləri* – pis işlənmiş, balanslaşdırılmamış və ya həddindən çox sərt müqavilə şərtlərinin mövcudluğu
  - *Qeyri-müəyyənlik riskləri* – su təchizatı infrastrukturunun real vəziyyəti və gələcəkdə suya olan tələbat barədə kifayət qədər məlumatın olmaması
- **Su təchizatı sektorunun bölünməsi ciddi əngəl yaradır.** Gürcüstan, Qazaxıstan, Rusiya və Ukrayna bu sektorun həddindən çox bölünməsindən əziyyət çəkir. Çünki kiçik bələdiyyələrdə su təchizatı sistemi özəl operator üçün cəlbədicə deyil.
- **Özəl sektorun fəaliyyətinin nəticəliliyi çox fərqlidir.**
- **Zəif idarəetmə və maliyyə potensialı regionda ümumi problem olaraq qalır.** Zəif potensial ŞAQMA ölkələri üçün ümumi problemdir. Bu daha çox idarəetmə, fəaliyyətin planlaşdırılması, su müəssisələrinin tənzimlənməsi sahəsində təcrübəli kadr qıtlığı və potensialı ilə üzləşən kiçik və orta bələdiyyələrə aiddir. Bu bələdiyyələr öhdəliklərin yerinə yetilməsində həlledici olan aşağı vergi-büdcə potensialından əziyyət çəkirlər.
- **Texniki problemlər (məsələn, əsas fondların bazar dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi və qeydiyyatı) qalır.** Sovet dövründən miras qalmış su təchizat sektorunun əsas fondları qeydiyyatı alınmayıb və bazar dəyərində qiymətləndirilməyib. Bu isə transaksiya xərclərini artırır və uzunmüddətli icarə üçün texniki problemlər yaradır.

<sup>30</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

<sup>31</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

Müşahidə aparılmış ölkələrin hər birində su təchizatı sistemində özəl sektorun fəaliyyəti müəyyən nəticələr ortaya çıxarıb. **Qazaxıstanda** bir çox özəl operatorlar ağır maliyyə çətinliyi ilə üzləşiblər. Ancaq uğurlu nümunələr də mövcuddur. **Qırğızıstanın** Kant şəhərində ölkədə yeganə olan, ancaq böyük olmayan özəl operator xroniki olaraq zərərlə işləyən yerli su-kanal idarəsini gəlirli müəssisəyə çevirməyə müvəffəq olub. Bu operator əldə etdiyi gəlirləri su kəmərlərinin inkişafına və əhalinin mərkəzləşmiş su təchizatı ilə təmin olunmasının genişləndirilməsinə yönəldir. **Ukraynada** özəl operatorların əksəriyyəti üzərlərinə düşən investisiya öhdəliklərini yerinə yetirməyiblər. **Rusiyada** vəziyyətin təhlili göstərir ki, eyni şərtlər şəraitində özəl sektorun fəaliyyətinin bələdiyyə müəssisələri ilə müqayisədə daha effektiv olmasını sübut edəcək faktlar mövcud deyil. Eyni zamanda iri özəl operatorlar bir qayda olaraq, əhəmiyyətli dərəcədə kapital cəlb edə bildiklərindən onların heç birində müflisləşmə hallarına rast gəlinməyib. **Ermənistanda** Dünya Bankının kreditləri hesabına maliyyəşən investisiyaların dəstəyi ilə beynəlxalq özəl operatorların iştirakı su təchizatı sahəsində xidmətlərin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmasına kömək edib. 2000-2009-cu illərdə paytaxt Yerevanda əhalinin su təminatı müddəti 4-6 saatdan 20 saata qədər artırılıb, elektrik enerjisi istehlakı bu müddətdə 2 dəfə azalıb, sudan istifadəyə görə yığım səviyyəsi 21%-dən 97%-ə yüksəlib.

ŞAQMA ölkələri arasında Ermənistanda özəl operatorlar tərəfindən göstərilən xidmətin su təchizatı bazarında payı yüksəkdir. Bu ölkədə 2008-ci ildə əhalinin 53%-nə özəl operatorlar tərəfindən xidmət göstərilib ki, bu da 2004-cü illə müqayisədə 50% çoxdur. Bu müddətdə Qazaxıstanda özəl sektorun payı 41%, Rusiya və Gürcüstanda 25%, Ukrayna və Qırğızıstanda isə 5% təşkil edib.

Özəl sektorun su təchizatı sistemində iştirak təcrübəsi<sup>32</sup> baxımından ŞAQMA ölkələrini 4 qrupa bölmək olar:

1. **Əlverişli institusional şərait və müsbət təcrübələr olan ölkələr (Rusiya və Ermənistan).** Bu ölkələrdə özəl sektorun su təchizatı sistemində iştirakı geniş miqyaslıdır. Müxtəlif yanaşmalar tətbiq edilib və bu ölkənin təcrübələri uğurlu hesab olunur.

2. **Əlverişli institusional şərait olan, ancaq ziddiyyətli və məhdud təcrübələrə malik ölkələr (Gürcüstan, Qazaxıstan və Ukrayna).** Bu ölkələrdə özəl sektorun su təchizatı sektoruna cəlb edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması üzrə ciddi işlər görülüb. Ancaq təcrübə eyni nəticələr əldə etməyib. Qazaxıstanda həddindən çox ziddiyyətli, Ukrayna və Gürcüstanda bəzi hallarda uğurlu, bəzi hallarda isə məhdud uğurlu olub. Özəl sektorun iştirakı bu ölkələrdə ilkin səviyyədədir və bir sıra qeyri-müəyyənlik mövcuddur.

3. **Özəl sektorun iştirakına müəyyən zəmin olan ölkələr (Qırğızıstan, Moldova, Tacikistan və Özbəkistan).** Bu ölkələrdə özəl sektorun cəlbə üçün bəzi ilkin şərait var, ancaq özəl operatorların idarəedilməsi təcrübəsi ya yoxdur, ya da məhduddur. İnkişaf əsasən su təchizatı sektorunda əksmərkəzləşmə və regional və yerli səviyyədə su təchizatı qurumlarının idarə edilməsi funksiyasının ötürülməsi ilə bağlıdır.

<sup>32</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

**4. Özəl sektorun iştirakı üçün əlverişli şərait olmayan ölkələr (Azərbaycan, Belarus və Türkmənistan).** Sektorun idarə edilməsi ilə bağlı bütün məsuliyyət milli hökumətlərin öhdəsinə düşür. Bu şəraitdə sektorda radikal institusional dəyişiklik olmadan özəl sektorun iştirakı ehtimalı azdır.

Azərbaycanda özəl şirkətlər tərəfindən içməli su idarəçiliyinin həyata keçirilməsi təcrübəsi var. Bunlar daha çox systemsiz və özfəaliyyət şəklində fəaliyyət göstərən nümunələrdir. Kürdəmir rayonunun Sığırılı və Çöhranlı kəndlərində icma tərəfindən yaradılmış məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) tərəfindən əhalinin içməli su təminatı həyata keçirilir<sup>33</sup>. Sığırılı kəndində 2007-ci ildən Çeşmə MMC adlı şirkət fəaliyyət göstərir. Şirkət kanaldan çəkilmiş suyu su təmizləyici məntəqədə təmizləyib içməli hala salır və kənd əhalisinə satır. Sığırılı kəndində 6500 nəfərə yaxın əhali yaşayır. Su insanlara kəmərlər vasitəsilə deyil, su maşınları vasitəsilə satılır. MMC hər ay bələdiyyəyə 24 manat məbləğində vergi ödəyir. Bir ton suyun təmizlənməsinin maya dəyəri 1,5 manata başa gəlir. Əhaliyə isə hər tonu üçün təxminən 3 manat ödəyir. Çöhranlı kəndində 2008-ci ildən fəaliyyət göstərən "Bulaq AÇ" MMC içməli su qurğusu vasitəsilə Şirvan kanalından götürülmüş suyu təmizləyir və kiçik həcmli (20 litrlik) qablarda əhaliyə suyu satır. Bir qabın satış dəyəri 40 qəpikdir. Çöhranlı kəndində 1200 nəfər yaşayır və ev təsərrüfatlarının sayı 220 nəfərdir.

Azərbaycanda su sektorunda özəl sektorun iştirakı üçün şəraitin olmaması əsasən qanunvericilikdən qaynaqlanır. Ölkədə hələ də əksmərkəzləşmənin aparılmaması, idarəetmənin bütün pillələrinin, o cümlədən yerli idarəetmənin dövlətin əlində cəmlənməsi və nəhayət maliyyə resurslarının idarə edilməsinin mərkəzləşdirilməsi su idarəçiliyində özəl sektorun iştirakını mümkünsüz edir.

### **Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı**

Kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təchizatının yaxşılaşdırılması üçün təklif olunan alternativ variantı bu cür ifadə etmək mümkündür: **Kənd yaşayış məntəqələrində içməli su sistemlərinin özəl sektorun idarəçiliyinə verilməsi**

Bu alternativin reallaşacağı təqdirdə kənd yerlərində içməli su idarəçiliyinə özəl şirkətlər cəlb edilir və bələdiyyə ilə bağlanmış konsessiya müqaviləsi əsasında bu şirkətlər bələdiyyə mülkiyyətində olan içməli su infrastrukturunun idarə edilməsini öhdəsinə götürür.

Bu alternativin reallaşdırılması üçün bir sıra addımların atılması vacibdir:

- **Konsessiya razılaşmasının hüquqi əsasları yaradılır.** Qanunvericiliyə, o cümlədən Mülki Məcəlləyə hər hansı obyektin konsessiya şəklində icarəyə verilməsi hüququnu təsbit edən dəyişikliklər edilir. Bundan başqa "Konsessiya razılaşması haqqında" ayrıca Qanun qəbul edilir.

<sup>33</sup> Bələdiyyələrin içməli su təchizatı sistemində tariflərin müəyyən edilməsi mexanizmləri. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi. Bakı. 2011. www.sei.az

- **Kənd yerlərində mövcud olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ təmin olunur.** Kənd yerlərində tam və qismən işlək vəziyyət olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ araşdırılır və bütün artezianlar istisnasız olaraq bələdiyyələrin sərəncamına verilir. Bu, bələdiyyələrlə özəl şirkətlərin arasında idarəçiliklə müqavilələrin bağlanması hüquqiliyini təmin edəcək.

- İçməli su təsərrüfatı obyektlərinin aşağıdakı şəkildə təsnifatı aparılır:

1. *Milli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*
2. *Yerli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*

Milli səviyyəli su təsərrüfatı obyektləri dövlətin, yerli səviyyəli obyektlər isə bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilir.

### **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

#### ***Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:***

- Su təchizatı sistemində özəl şirkətlərin cəlbi idarəetmənin effektivliyini artırır
- Yerli büdcələri əlavə xərc yükündən azad edir
- İçməli su təchizatı sistemində rəqabət mühiti yaradır, bu isə əhaliyə göstərilən xidmətin keyfiyyətinin daim yüksəlməsini, qiymətlərin isə əlverişli həddə saxlanmasını təmin edir.
- Özəl qurumlar əraziyə əlavə olaraq investisiya yatırırlar

#### ***Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:***

- Əhali sayı az olan bələdiyyələrdə özəl qurumlar işləməkdə maraqlı deyillər.
- Özəl şirkətlərin əsas məqsədləri gəlir götürmək olduğundan içməli su tariflərini yüksək saxlamaqda maraqlıdırlar və ya onu aşağı salmağa meyilli olurlar
- Su mənbələri olmayan və ya az olan bələdiyyə ərazilərində yeni mənbələrin tapılması xərclərinin çox olması özəl qurumlar üçün cəlbediciliyini itirə bilər
- Özəl şirkətlərin bələdiyyələrlə uzunmüddətli müqavilə bağlamaqda maraqlı olmaması
- Azərbaycanda içməli su idarəçiliyi sahəsində xidmət göstərən özəl sektorların təcrübəsinin az olması və yaxud ümumiyyətlə olmaması
- Siyasi baxımdan mexanizmin mərkəzi hakimiyyət tərəfindən qəbul etməsi ehtimalı azdır

## NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Azərbaycanda içməli su sisteminin idarəçiliyində və əhalinin içməli suya əlçatanlığında kifayət qədər problemlər mövcuddur. Bu problemlər kənd yaşayış məntəqələrində özünü xüsusilə qabarıq şəkildə büruzə verir. Şəhər və rayon mərkəzlərində sovet dövründən miras qalmış mərkəzləşdirilmiş şəbəkə qalsa da kənd yerlərində daha çox systemsizlik hökm sürür. Kənd əhalisinin ən yaxşı halda yarısı mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemi ilə əhatə olunublar. Bu sistemə çıxışı olmayan kənd əhalisi müxtəlif mənbələrdən – quyu, bulaq, çay və nohurlardan istifadə etməklə içməli suya olan tələbatlarını ödəyirlər. Su mənbələrində uzaqda yerləşən kənd əhalisi isə su maşınlarının xidmətindən yararlanırlar.

Tədqiqat ümumilikdə ölkədə içməli su idarəçiliyində bir sıra problemləri üzə çıxartdı:

- Azərbaycanda içməli su idarəçiliyi əsasən dövlətin inhisarındadır. Respublika əhəmiyyətli iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində içməli su təchizatını dövlət qurumu - «Azərsu» ASC həyata keçirir. Su infrastrukturunun təmiri və yeni xətlərin qurulması üçün hər il dövlət büdcəsindən “Azərsu” ASC-yə böyük həcmdə vəsait ayrılır. Qurum fəaliyyət coğrafiyasını genişləndirərək kənd yerlərdə su idarəçiliyinə qoşulmaq təşəbbüsləri göstərir.
- Qüvvədə olan qanunvericilik yerli özünüidarə qurumlarına yalnız öz mülkiyyətlərində olan torpaqlarda yerləşən su mənbələri hesabına əhalinin içməli su təchizatını həyata keçirmək səlahiyyəti verir. Lakin bəzi hallarda içməli su mənbələrinin dövlət mülkiyyətində olan ərazilərdə yerləşməsi və ya su mənbələrinin mülkiyyətinin qeyri-müəyyənliyi bələdiyyələrin bu səlahiyyətlərindən yararlanmaq imkanlarını məhdudlaşdırır.
- Kənd yerlərində içməli su idarəçiliyinin müxtəlif bələdiyyələr və ya özəl şirkətlər tərəfindən həyata keçirilməsi təcrübələri mövcuddur. Ancaq bu təcrübələr daha çox systemsiz xarakter daşıyır və özfəaliyyətə əsaslanır və effektiv mexanizm olmaqdan uzaqdır.
- Kənd yerlərinin içməli su təchizatı ilə bağlı mərkəzi və yerli idarəetmə orqanları, habelə bələdiyyələrlə dövlət hakimiyyət orqanları arasında hüquqi öhdəliklər, vəzifə və səlahiyyətlər dəqiq müəyyən edilməyib.
- Ölkədə konsessiyaya və dövlət (bələdiyyə) əmlakının investora uzunmüddətli icarəyə verilməsinə, infrastrukturun idarə olunması sahəsində həmçinin dövlət-özəl sektor əməkdaşlığına dair qanunların qəbul edilməməsi içməli su təchizatı sektorunun idarəçiliyində əksmərkəzləşmə islahatları üçün hüquqi maneələr yaradır.

Müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurası və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı tövsiyələrində qeyd edirlər ki, su idarəçiliyini yaxşılaşdırmaq üçün qərar qəbulu və idarəetmə əksmərkəzləşdirilməli, və

sektorun əsas oyunçuları kimi yerli özünüidarə qurumları və özəl sektor çıxış etməlidir. Azərbaycan qanunvericiliyi yerli özünüidarə qurumlarına və özəl şirkətlərə su təsərrüfatı obyektlərini idarə etmək hüququ versə də təcrübədə bu hüquqdan istifadə etmək imkanları məhduddur.

Mövcud vəziyyəti və imkanları nəzərə alaraq İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi (İTYİB) kənd yerlərində effektiv içməli su sisteminin qurulmasının 3 alternativ mexanizmini təklif edir. Bu mexanizmlərinin hər birinin üstünlüyü və çatışmazlığı qeyd olunub. İTYİB-in ekspertləri bu mexanizmlər arasında daha çox kənd yerlərində içməli su idarəçiliyin bələdiyyələrə verilməsi mexanizminə üstünlük verir və hökumətə tövsiyə edir.

1-ci mexanizm, yəni su təminatı sisteminin idarəçiliyinin dövlət qurumunun idarəçiliyinə verilməsi, əksmərkəzləşmə prinsiplərinə zidd olmaqla yanaşı Azərbaycanın qoşulduğu Avropa Xartiyasının tələbləri ilə uyğunsuzluq təşkil edir.

Xarici ölkələrin təcrübələrini və beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrini nəzərə alaraq İTYİB ekspertləri hesab edir ki, su idarəçiliyinin özəl sektora verilməsi bu sahədə xidmətin keyfiyyətinin və effektivliyin artırılması baxımından daha məqsədəuyğun ola bilər. Ancaq mövcud qanunvericilikdəki çatışmazlıqlar və bu sahədə ixtisaslaşmış şirkətlərin olmaması indiki dövrdə içməli su infrastrukturunun özəl sektorun idarəçiliyinə verilməsini mümkünsüz edir. Bu baxımdan İTYİB ekspertləri kəndlərdə içməli su idarəçiliyinin bələdiyyələr və onların müvafiq qurumları vasitəsilə həyata keçirilməsi mexanizmini hazırki dövr üçün ən optimal variant hesab edir.

Bu mexanizmə görə, bələdiyyələr kənd yerlərində içməli su idarəçiliyini əsasən 3 formada həyata keçirə bilər:

1. *Bələdiyyələrin nəzdində yaradılmış su departamentləri vasitəsilə;*
2. *Bələdiyyələr tərəfindən yaradılan su müəssisələri vasitəsilə;*
3. *Bir neçə bələdiyyəyə xidmət göstərən birliklər (müəssisələr) vasitəsilə.*

Sənədin müəllifləri hesab edir ki, təklif olunan formaların hər biri bələdiyyənin coğrafi mövqeyindən və əhali sayından asılı olaraq seçilir. Müəlliflərə görə, bu mexanizmdə əsas ağırlıq bələdiyyə müəssisələrinin üzərinə düşür. Çünki belə müəssisələr sırf su idarəetməsi üzrə ixtisaslaşır və bələdiyyə qarşısında hesabatlı olmalıdır. Bələdiyyə müəssisələrinin əsas üstünlüklərindən biri odur ki, sudan istifadəyə görə əhalidən yığılmış vəsait bələdiyyənin digər problemlərinin həllinə yox, su infrastrukturunun saxlanması və qurulmasına yönəldilir. Eyni zamanda müəssisələr bu sahədə peşəkar kadrların formalaşmasını təmin edir.

Ekspertlərin fikrincə, istisna hallarda digər idarəçilik formaları nəzərə keçirilə bilər. Əgər bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin sayı azdırsa və eyni zamanda həmin bələdiyyə ucqar ərazidə yerləşirsə, bu halda müəssisənin yaradılması səmərəli olmayacaq. Bu halda su idarəçiliyi bələdiyyənin özü tərəfindən birbaşa, yəni bələdiyyələrin su departamentləri vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Su infrastrukturunu bir neçə bələdiyyə ərazisindən keçdikdə və həmin bələdiyyələrin əhalisi az olduqda bir neçə bələdiyyə onlara xidmət göstərən birgə müəssisələr yarada bilərlər. Bir neçə bələdiyyə qarşılıqlı razılıq əsasında birgə müəssisə yaradır.



Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının bələdiyyələr və ya onların müəssisələri tərəfindən həyata keçirilməsi üçün hökumətin aşağıdakı addımları atması vacibdir:

1. Kənd yerlərində mövcud olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ təmin olunur. Kənd yerlərində tam və qismən işlək vəziyyət olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ araşdırılır və bütün artezianlar istisnasız olaraq bələdiyyələrin sərəncamına verilir.
2. Qanunvericilikdə, xüsusən də Mülki Məcəllədə bələdiyyə müəssisələrinin yaradılmasına zəruri dəyişiklik edilir və mövcud ziddiyyətlər aradan qaldırılır. Məcəllədə kommersiya hüquqi şəxsləri sırasına “unitar müəssisə” növü daxil edilir və bələdiyyə müəssisələrinin unitar tipində yaradılmasının hüquqi əsasları yaradılır.
3. İçməli su təsərrüfatı obyektlərinin aşağıdakı şəkildə təsnifatı aparılır:
  - *Milli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*
  - *Yerli səviyyəli içməli su təsərrüfatı obyektləri;*Milli səviyyəli su təsərrüfatı obyektləri dövlətin, yerli səviyyəli obyektlər isə bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilir.
4. Dövlət büdcəsindən məqsədli yardımların ayrılması mexanizmləri təkmilləşdirilir. Yerli içməli su təsərrüfatının saxlanması və idarə edilməsi üçün dövlət büdcəsindən hər il bələdiyyələrə məqsədli maliyyə yardımları ayrılır
5. Çaylar ətrafında su anbarlarının, nasos stansiyaların qurulması və idarə edilməsi işləri “Azərsu” ASC-nin sərəncamında qalır.